

HİTİT ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN
ESKİÇAĞ'DA
TOPLUMSAL YAPI VE BÜYÜ İLİŞKİSİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL STRUCTURE
AND MAGIC IN ANCIENT TIMES THROUGH THE
HITTITE EXAMPLE

Esmâ REYHAN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 02.07.2021

Kabul: 09.08.2021

Article Info

Received: July, 02, 2021

Accepted: Aug. 09, 2021

Öz

Paleolitik Çağ insanının mağara duvarlarına çizdiği resimlerle başlayan büyü, M.Ö. 3000'lerde Mısır ve Mezopotamya'da, 2. binyılda Anadolu'da ve çağdaşı daha birçok uygarlıkta oldukça ilgi görmüştür. Eski Yunan ve Roma uygarlıkları köklü büyü geleneğini alıp kendi coğrafyalarının, yaşantılarının ve geleneklerinin özelliklerini katarak ve çağdaşı kültürlerden hem etkilenecek hem de onları etkileyerek bu birikimi günümüze kadar aktarmışlardır. Bütün Eskiçağ toplumlarında büyü, iyi (=ak büyü) veya kötü (=kara büyü) sonuçlar elde etmek amacıyla uygulanmıştır. İyi olan büyü kabul görmüş kötü olan büyü ise ciddi cezalar öngörülerek yasaklanmıştır.

Çalışmamız esas olarak M.Ö. 2. bin yıl Anadolu büyü geleneğini Hitit toplumu üzerinden açıklama amaçlıdır. Ancak diğer Eskiçağ toplumlarının büyü konusundaki algıları ve bunu yaşamlarına yansıtma pratikleri çalışmamızda kısaca ele alınmıştır. Bu yaklaşım, toplumların kültürel etkileşimlerinin, her toplumun sahip olduğu farklı kültürel dinamiklerine göre büyü uygulamalarının algılanmasında sergilenen tutumun, uygulanan büyü pratiklerinin benzerliğinin ya da farklılığının, büyüün toplumlardaki psiko-sosyolojik rolünün anlaşılması konusunda katkı sunacağı anlayışından kaynaklıdır. Hitit büyü ritüellerinin amacı öncelikle iyiye ulaşma, tedavi etme, arındırma, yapılan bir kötü büyüün etkisini yok etmedir. Hitit büyü geleneğinden ve bu geleneği oluşturan bileşenlerden etkilendiği kabul edilen Yunan büyülerinde farklı olarak görülen "başka nesne ve canlıya dönüştürme" (Büyücü

---

* Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, , esma.reyhan@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0002-7489-9421, Ankara Türkiye

Kirke'nin insanları domuza dönüştürmesi) pratiğini ise o toplumun kendine özgü kültürel yapısının ritüellerine yansımaları olarak açıklamak mümkündür.

Eskiçağ toplumlarının büyü ritüellerine dair bilgilerimiz, o toplumlardan kalan arkeolojik ve filolojik malzemelerin değerlendirilmeleri ile mümkün olmuştur. Kazılarda ele geçen, muska, figürün, nazarlık gibi objeler, kurban malzemelerinin gömüldüğü ritüel çukurlar ve bu objeleri işlevleri ile yorumlayabildiğimiz tabletler, papirüsler, yazıtlar konuya dair somut verilerdir. Bu verilerle Mezopotamya'da görülen bir geleneğin izini Roma dünyasında sürmek mümkün olmuştur. Ya da günümüz Anadolu'sunda...

İnsanlığın tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan büyü, tarihsel süreç içerisinde hemen hemen her dönem ve toplumda yaygın bir uğraşı ve güçlü bir toplumsal olgu olarak mevcut olmuştur. Büyü, insana ve doğaya ilişkin olayları, maddi dünyanın ötesinde gizemli dış güçler aracılığıyla etkileyip yönlendirdiğine inanılan kişilerin de aktif olduğu ritüel eylemlerdir. Çalışmamızın ağırlık noktası olan Hitit büyü ritüelleri Hitit devlet arşivinde oldukça büyük bir yer tutmaktadır. Bu metinler Hitit toplumsal hayatında büyüünün ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğunu gösteren çarpıcı örneklerle doludur. Büyü aynı zamanda toplumun din ve tıp anlayışını yorumlamanın farklı bir aracıdır. Ortaköy/Sapinuwa kazılarında Hitit toplumunda uygulanan büyü ritüellerinin somut kalıntularına ulaşılmıştır. İçlerinde yanmış kuş kemiklerinin, tırnaklarının ve gagalarının bulunduğu çok sayıda ritüel/kurban çukurları bulunmuştur. Kuşların yeraltı tanrılarına kurban edildiği yazılı belgelerden bilinmektedir. Yine belgelerden kuştan başka domuz, koyun kuzu gibi hayvanlar da yakma ya da kanını akıtma şeklinde tanrılara sunulmaktadır. Yeraltına açılan kapılar olarak değerlendirilen ve arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan bu çukurlarda (api-) yeraltı tanrılarına sunulan hayvanların kalıntıları ele geçmiştir. Kurban çukurları belgeye dayalı bilgimizin arkeolojik kanıtlarıdır. Yani arkeolojik kalıntılarda ele geçen buluntularla çivi yazılı belgelerin verdiği bilgiler bire bir örtüşmektedir. Belge-arkeolojik buluntu iş birliği, birçok konuda olduğu gibi büyü konusunda da kendini göstermiştir.

Bu çalışmadaki bütün veriler birincil kaynak olan arkeolojik buluntular ve yazılı belgelerden aktarılmış ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hitit Büyü Ritüelleri, Günah Keçisi, Kurban Çukuru, Ak Büyü-Kara Büyü, Analoji, Eskiçağ Uygarlıklarında Büyü.

Abstract

The magic that began with the paintings drawn by the people of the Palaeolithic Age on the cave walls, was highly developed in Egypt and Mesopotamia in the third millennium BC, and in Anatolian and many contemporary civilisations in the second millennium BC as well. Ancient Greek and Roman civilizations have taken this deep-rooted tradition of magic and added the features of their geographies, lives and traditions, and have been influenced by and influenced contemporary cultures, and have transferred this accumulation to the present day. In all ancient societies, magic aimed at

the good (=white) and the bad (=black). The good spell is gained acceptance, but the bad spell is prohibited by stipulating severe punishments.

Our knowledge about the magic rituals of ancient societies was made possible by evaluating the archaeological and philological materials from those societies. Objects such as amulets, figures, ritual pits in which sacrificial materials are buried, and cuneiform tablets, papyri and inscriptions that we can interpret with their functions are concrete evidences for this subject. By means of these evidences, it is possible to trace a tradition belonging to the Mesopotamian context in the Roman world. Or in the present Anatolia ...

Magic, which has a history as old as the past of humanity, has been a common occupation and a powerful social phenomenon in almost every period and also every society in the historical process. Magical activities are the ritual actions in which people who are believed to influence and direct the events related to human and nature by means of mysterious external forces beyond the material world are also active. Hittite magic rituals, the focus of our study, occupied a large place in the Hittite state archives. These texts are full of striking examples showing how the magic had an effect on Hittite social life. Magic is also a different means of interpreting society's understanding of religion and physic. From the Ortaköy/Şapinuwa, concrete remains of the magic rituals applied in the Hittite society were unearthed. Numerous ritual/sacrificial pits containing burnt bird bones, nails, and beaks were found as well. It was known from cuneiform texts that birds were sacrificed to the underworld gods. It is also known from these texts that animals such as pigs, sheep, lambs, as well as birds, were offered to the gods in the form of burning them or shedding their blood. In these pits (api-), which are considered to be gates to the underground, the remains of other animals offered to the underworld gods were also discovered. Sacrificial pits are archaeological evidence of our documentary knowledge. In other words, the findings obtained in the archaeological ruins exactly correspond with the information from the cuneiform texts. Document-archaeological find collaboration has manifested itself in magic, as in many other contexts.

Although our study aims to explain the magic tradition of Anatolian context in the 2nd millennium BC through the Hittite society, the perceptions of other ancient societies about magic and the practices of reflecting this on their lives are also treated. This approach has been adopted based on the understanding that the cultural interactions of societies, the attitude of each society in the perception of the magic practices of different cultural dynamics, the similarity or difference of the magic practices applied, will contribute to the understanding of the psycho-sociological role of magic in ancient societies. All the evidences in this study have been received and interpreted from the primary sources, i.e. archaeological finds and documents.

Keywords: *Hittite Magic Rituals, Scapegoat, Sacrificial Pit, White Magic-Black Magic, Analogy, Magic in Ancient Civilizations.*

Giriş

Arkeolojik ve yazılı kaynaklar ışığında, bugünün insanı ile günümüzden binlerce yıl önce yaşamış insanların duygu ve düşüncelerini, korkularını, sıkıntılarını gündelik yaşam tarzlarını, tüketimlerini ya da hayattan beklentilerini sorgulamanın çeşitli yollarından biri de “büyü” ve “büyünün araçları”dır.

Büyü, sadece bir büyücü tarafından uygulanan ve büyüü yaptıran kişiyi amacına ulaşıcağına inandırmak için yapılan tuhaf ve anlaşılmaz hareketler ve sözler toplamı değildir. Öncelikle, büyü ritüellerinde “büyücü”nün (ya da değişik unvanlar taşıyan büyü icracılarının) bilgisi, becerisi, tecrübesi ve tanrılarla olan olumlu ilişkilerinin bilinmesi onların tercih edilmesinin sebebidir. Bu nedenle “büyücülerde liyakat aranan bir özelliktir” demek mümkündür. Böyle bir talep, doğayı gözlemleyen, büyü yaparken kullandığı her türlü malzemenin (çok çeşitli bitkiler, madenler ...) özelliğini bilen ve bu bilgiyi çeşitli karışımları elde etmek için kullanan büyücü modelini yaratmıştır. Özellikle büyü uygulamalarında en sık kullanılan analogi büyüünün formülü (x böyle ise → y de öyle olsun) gereği büyücü, elde etmek istediği durum (y) ile seçtiği malzeme (x) arasındaki benzerlikleri doğru bir şekilde ortaya koymalı, tanrılar ile kurduğu ilişki onlardan yardım alabilecek düzeyde olmalı ve ritüel esnasında yaptığı bütün eylemler ve malzemeler ritüelin konusuna uygun olarak seçilmelidir. Elbette ritüel için istenen malzemelerin çeşidinin ve miktarının çok olması da büyücünün başarısında etkilidir ama bu koşul daha çok ritüeli yaptıran kişinin ekonomik durumu ile ilgilidir. Büyünün istenilen sonuca ulaşmamasını bu koşullardan birinin eksikliğine bağlamak ise büyücü için en geçerli sebeptir.

Eskiçağda büyüünün varlığını ve etkisini arkeolojik ve filolojik veriler ortaya koymaktadır: Çivi yazılı tabletler, papirüsler, tılsımlar, kutsal kitaplar, antikçağ toplumlarının hukuki belgeleri, muskalar, çeşitli büyü objeleri, voodoo bebekleri, balmumundan, hamurdan ya da çeşitli malzemelerden yapılan figürler, mezarlar, tapınaklar, kurban çukurları ... konuya ışık tutan malzemelerden bazılarıdır. Bu çalışma, büyüye dair projeksiyonu geçmişten günümüze tutmayı amaç edinmiştir. Acaba tersi bir durumda sonuç değişir miydi? Anlaşılmıştır ki insanın bilinmeze karşı olan korkusu ya da sorgusu hiçbir dönem değişiklik göstermemiştir.

Anadolu, Mısır, Mezopotamya, Eski Yunan ya da Roma gibi farklı coğrafyalarda ve farklı zaman dilimlerinde yaşayan bu uygarlıkların büyü uygulamaları aynı anlayışla icra edilmiştir: Büyücü, ak büyü-kara büyü, tanrılardan yardım isteme, büyü için meskun alanların seçilmesi, büyücüye ücret verilmesi, muska/amulet (kötülüklerden korunma aracı olarak), majik

gücü olan objeler, büyüü yaptıran kişiye uygulanan majik işlemler (başının üzerinde kap çevirme, üzerine su serpmeye, ateşten geçirme, ağzına tükürme), büyüü sözler, günah keçisi, voodoo bebekleri, ifritler, kötü güçler vb...).

Günümüzde bile büyü konusundaki algı insanı kaygılandırarak boyuttur. Çünkü büyü yapabilen, majik güçleri harekete geçirebilen ya da tanrıları etkileme gücü olan bir büyücünün, ak büyü yapma yeteneğinin varlığı kadar kara büyü yapma potansiyelinin de olması onların varlığından rahatsızlık duyulmasına sebeptir. Yani büyücüler doğaüstü güçlere sahip oldukları için korkulan; bilge, bilimin mucitleri, sanatın ustaları olarak kabul edildikleri için tasvip edilen kişiler olarak kabul edilmişlerdir. Bu özellikleri ile her dönemde insanlar tarafından ne tam olarak kabul görmüş ne de tamamen hayatlarından çıkarılmışlardır. Kendilerine özgü bir statüye sahip olmuşlardır.

Eskiçağ Dünyasında Büyü

İnsanların büyü ile ilişkisini, Paleolitik dönem mağara duvarlarına yapılan resimlerde arayacak kadar eskiye taşımak olasılık dahilindedir. Çeşitli coğrafyalarda (Türkiye, Fransa, İspanya, İngiltere, Bulgaristan, Finlandiya, Somali, Namibya, Cezayir, Hindistan, Endonezya gibi)¹ bulunan mağaraların duvarlarında dans eden ve avlanan insanlar, bazı hayvan-insan karışımı figürler, mağarada yaşayan insanların hayatlarından kesitler, el resimleri, aslanlar, timsahlar, boğalar, atlar, geyikler ya da ormanlar, göller ve daha bir çok konu tasvir edilmiştir.² Günümüzden yaklaşık 40 bin yıl öncesine ait bu tasvirler mineral tozlarıyla ve bitkisel maddelerle çeşitli renklerde boyanmıştır. Resimlerin yapılma sebebi nedir? Büyü amaçlı mı, iletişim aracı olarak mı ya da daha başka sebeplerle mi yapılmışlardır? Bu tasvirler Paleolitik dönemin sanatçıları tarafından yapılan sanat eserleri midir? Mağara resimlerinin yapıldıkları yer olarak neden mağaranın en ücra, en ulaşılması zor, en karanlık köşeleri seçilmiştir?³ Ayrıca mağaralarda ele geçen küçük heykellerin, fildişi üzerine kazınmış işaretlerin ne anlam ifade ettiği ya da bu objelerin hangi amaçla yapıldıkları gibi sorular cevap beklemektedir.⁴ Ancak bilim adamları tarafından yapılan açıklamalar tasvirlerin yapılma sebeplerini çoklu kılmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplardan en fazla kabul göreni, tasvirlerin verdiği mesajın, avcılarını kutsamak ve bu suretle daha iyi avlanmalarını sağlamak amacıyla yapılan "av büyüsü" olduğudur.

---

¹ Arslantaş, 2014, 319-343.

² Arslantaş, 2014, 329-330.

³ Mithen 1999, 190.

⁴ Yalçınkaya, 1979, 67-82.

Mağara resmi imgelerinin “bir şeyler iletmek veya ifade etmek” gibi amacı olduğu muhakkaktır. Bir av eyleminin kaya üzerine oyulması ile ifade edilmek istenen olgunun, “av büyü” amaçlı yapılmış olabileceği gibi, “uygulamalı av tecrübesinin genç nesle aktarımı” olarak da yorumlanabileceği kabul edilmektedir. Bu görsel ifadelerin avcılığı geliştirdiği düşüncesi de kabul görmektedir.⁵

Av sahnelerinin tasvir edildiği Sibiryaya Neolitik kaya çizimlerini içeren bir çalışmada, av büyüünün ortaya çıkışı tasvirler yorumlanarak açıklanmaya çalışılmıştır: “Bir resimde, üstte, iki geyiğin karşısında duran adam temsili özellikle ilginçtir. Geyiklerden birinin vücuduna -yaralanmış olduğunu işaret eden- bir mızrak saplıdır. Hayvanın bedenine ölümcül bir mızrak çizilmesi, bu avın öngörülen sonucunu ifade ettiğine işarettir. Sibiryaya savaşçıları bu yöntemle avlarını yakalamayı garanti altına aldıklarına inanmışlardır.”⁶

Av büyüü teorisini eleştirenler de olmuştur ve onların bu konudaki en yaygın kanaati, “Yazılı kayıtlara sahip olmayan toplumlarda şeylerin anlamları sabit değildir ve elbette zaman içinde değişecektir, bu yüzden tarihöncesi bir motifin veya resmin anlamını keşfetmek için yapılan her teşebbüs sadece imkânsız değil aynı zamanda absürt bir çabadır. Diğer kültürlerden, başka dünyalardan mesajlardır bunlar ve bizler resmi yapanın esas niyeti ya da resmin geçirdiği anlam değişikliklerine dair hiçbir şey bilmediğimizden, tek bir doğru yorum da yoktur. Ancak, karanlığa lanet okumaktansa bir mum yakmak daha iyi olacağından, elbette imgelere dair değerlendirilebilir ve sonunda terk edilebilir gözlemler, yorumlar ve hipotezler öne sürülebilir. Pek çok anahtar noktanın bulunduğu tarihöncesi sanatı tek bir büyük ve birleştirici teori tarafından kapsanamaz. Kaya resimlerinin keşfedildiği sahalara gelince, bunlar da muhtemelen her türden amacı barındıran yerlerdi: Barınma, kilise, tapınak, oyun alanları, okul, kütüphane ya da toplanma yerleri gibi mekanlara eşdeğerdi. Kaya resmi illaki kutsal ve gizemli olmak zorunda değildir. Oyun, yaşamın kutsanması, anlatı amaçlı yapılmış olabilir veya bölgesel sınırlar anlamına da gelebilir. Ruhsal ya da dinsel alanda bile, resimlerin geniş bir yelpazede değişen pek çok anlamı olabilir. Kabile hikayeleri, yaratılış ve yenilenme mitleri, kutsal varlıklar, ergenlik, ölüm ve yeniden doğum gibi geçiş törenleri, kabile sırları, yasalar, tabular, sevgi, büyücülük ve dönüşüm, yağmur ve bereket duaları, astronomik işaretler ve hayvan totemleri gibi“ ifadelerinde şekil almıştır.⁷

⁵ Hoppál, 2020, 78.

⁶ Hoppál’in (2020, 78) Okladnikov, A.P.-Martinov, A.I.’nin (1983, Sibiryaya Kaya Sanatı Sziberiaî sziklarajzok) çalışmasından yaptığı alıntı.

⁷ Hoppál’in (2020, 78), P. Bahn’ın (1991) çalışmasından yaptığı alıntı.

Mağara resimlerini bu şekilde değerlendirenlerin, “av büyü” yorumunu kabul edenlerden farkı, konuyu tek merkezli açıklamak yerine geniş bir yelpazede ele alınması gerektiğini düşünmelerinden kaynaklıdır.

Mağara duvarlarındaki resimlerin büyü amaçlı yapıldığı kabul edilirse, resimleri yapan kişilerin büyüsel güçlere sahip olduklarına ve bu güçlerini kullanarak hayvanları kolayca avlayabileceklerine ve belki de sayılarını arttırabileceklerine inanılıyor olmalıydı. Ancak mağaralardaki betimlemelerin çoğunun insanların besin ekonomilerinde çok fazla yer almayan hayvanlar olması, av büyü için yapılma olasılığını şüpheli kılmaktadır.⁸ Aynı zamanda bu tasvirler, gizemli yazıtlar olarak geçmişin belleği olabilir şeklinde yorumlanabildiği gibi Paleolitik dönem avcı-toplayıcı toplulukların yaşamının simgelandığı bir “sanat” ve icracıları da “sanatçı” olarak kabul edilmiştir.⁹

Resimlerin yapıldığı boyanın elde edilmesi -ki çeşitli renkleri elde etmek için bu konuda ayrıntılı bilgiye sahip olmak gerekmektedir-, mağaraların en ücra köşelerine resimlerin yapılmasındaki zorluğun üstesinden gelinmesi zaman ve emek gerektiren işlerdi. Bu anlamda “sanatçı” tabir edilen kişilerin toplumda özel bir konumda olduklarını ve sanatlarını icra edebilmeleri için desteklendiklerini söylemek de mümkündür.¹⁰

Prehistorik çağ insanının temel amacı “beslenmek” ve “korunmak” için mevcut koşulları kullanmaktır. Mağara duvarlarına yapılan resimlerde tüketimde kullanılan birçok hayvanın seçilmiş olması “av büyü” olarak değerlendirilebilir. Besin ekonomisinde yer almayan hayvanların tasvir edilmesini de antropomorfik düşünce yapısına sahip olan avcı-toplayıcı toplulukların, korktukları ya da güçlerine anlam yükledikleri hayvanlarla ilişkilerini kontrol edebilmek için büyü maksatlı olarak resmettikleri şeklinde yorumlamak olasıdır. Resimlerdeki renk armonisi, sahnelerdeki hareketlilik, seçilen konulardaki gerçeklik “mağara sanatı” tanımını karşılar niteliktedir (Ancak bu sanat ne için yapılmıştır? Sorusuna yanıt aramak gerekmektedir. Yani bu resimler sanat mı büyü mü diye sormak yerine bu sanat değeri yüksek olan resimler ne için yapıldı diye sormak daha doğru olacaktır). Mağara resimleri belli bir düşünce ve birikimin ürünüdür, resimleri yapan kişiler de o toplumun yetenekli ve özel kişileridir.

Paleolitik dönem insanının “*gündelik hayatının temsili*” olan ve mağara duvarlarına hangi amaçla yaptıkları tartışılan, ancak özellikle *büyüsel* işlevi

---

⁸ Schmidt, 2007, 61.

⁹ Yalçınkaya, 1979, 67-82.

¹⁰ Arsebük, 1995, 103.

olduğu düşünülen resimlerden sonra “büyü”, yazının icadıyla belgelere kaydedilmiş ve anlaşılabilir bir hale gelmiştir.

M.Ö. 3500’lerden itibaren Güney Mezopotamya’da tarih sahnesine çıkan Sümerler, bu bölgede Ur, Uruk, Eridu, Lagaş, Şuruppak gibi birçok şehir devleti kurmuşlardır. Sümerlerin insanlık tarihine yaptıkları katkılardan en etkili olanı kuşkusuz yazının icadıdır. Bu vesileyle Sümerlerin büyü ile ilgili kayıtlarına ulaşmak ve bu konudaki düşüncelerini anlamak mümkün olmuştur.

Sümer inancına göre büyüden sorumlu tanrı Ea/Enki’dir ve aynı zamanda sanatın tanrısıdır. Sümerce belgelerde büyü “ÉN” sözcüğüyle ifade edilmiştir. Sümerlerden itibaren büyü uygulamaları yoğun ilgi görmüş ve kesintisiz olarak bütün toplumlarda kullanım alanı bulmuştur. Büyüye bakış açısı Sümerlerden diğer toplumlara ve hatta günümüze kadar farklılık göstermemiş ve uygulanan yöntemler bile değişmemiştir: “İnsanların başına gelen her türlü olumsuzluktan kurtulmak için doğüstü güçlerden faydalanmak.”

Büyü, Sümerlerde ve aslında bütün eskiçağ toplumlarında tıp ve din ile iç içedir. Hastalıklardan kurtulmak ya da tanrıları memnun etmek gibi konularda yapılan büyüleri dinden ve tıptan ayırmak mümkün değildir. Büyünün ilgi gördüğü bütün toplumlarda “ak büyü” ve “kara büyü” aynı anda kullanılmış, ak büyü ilgi görmüş, kara büyü ise şiddetle yasaklanmıştır.

Sümer büyü metinleri ana hatlarıyla dört grup halinde tespit edilmiştir: Birinci grupta büyücü kötü güçleri/ifritleri hedef alır ve kendisini ak büyü ile ilişkili tanrıların temsilcisi olarak gösterir. “*Gökyüzünün davetine kulak verin! Yeraltı dünyasının davetine kulak verin!*” cümleleri ile büyüü bitirir. İkinci gruptaki büyüler, sıradan insanları kötü güçlerden gelebilecek olumsuzluklardan korumak için yapılır. “Marduk/Ea Büyüleri” olarak bilinen üçüncü grup büyülerde kötü güçlerin yaptıkları ayrıntılarıyla anlatılır. Bu grup büyülerde şema şöyledir: 1-Marduk (=Asarluhi), Ea’dan yardım ister. Ea oğluna “*Bilmediğin ne var oğul, ben senin bilmediklerine ne ekleyebilirim ki? Benim bildiklerim senin bildiklerindir*” şeklinde yanıt verir. Bu bölüm büyüün merkezidir ve babanın büyü gücünün oğluna geçişi vurgulanır. 2- Ea tarafından Marduk’a neler yapacağı açıklanır. 3- Büyünün insan ya da hastalıklar ve cinler üzerindeki etkisi ifade edilir. Dördüncü grup ise büyü ayininde kullanılacak kült nesnelere yapılan duaları içerir.¹¹

Sümer anlayışına göre büyü hem insan hem de tanrılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Tanrılar özellikle evrenle ve tanrılarla ilgili konularda

¹¹ Black-Green, 2003, 56-57.

büyüye dahil olmuşlardır. Büyü konusunda yeteneklerinden dolayı Tanrı Ea'nın adı birçok büyü uygulamasında ön plana çıkmıştır.

Kötü güçlerin saldırılarına karşı okunan ve Sümer büyülerinin dört ana türünden Falkenstein'in¹² "Marduk/Ea" adını verdiği büyü ritüeli, konuşma yoluyla etkileyerek amaca ulaşmaya yöneliktir. Marduk/Ea büyülerinde (üçüncü grup) din büyü ve estetik iç içedir. Bu büyü türünün edebi yanını gösteren aşağıdaki örnekte, birine musallat olan hastalıklar ve cinler konu edilmiştir. Ateşler içindeki bir kişi Ea'nın oğlu Marduk'dan (Asarluhi) yardım ister, ancak Marduk'dan aradığı çareyi bulamaz. Bunun üzerine adam Marduk'un babası Ea'ya gider:

"Oğlum, sen [her şeyi] bilirsin. Senin bilmediğini - ben sana nasıl katabilirim? Bütün bildiğim senin bildiklerindir. İnce uzun bir kamış bitkisini yarısından kes, hayat suyunu onun elinin üstüne damlat. Sağ elinden aksın gitsin, sol elinin üstüne damlasın. Sazdan ağıyla Ejderha ... o ağzı mühürleyecektir."¹³

Ea'nın oğluna verdiği öğüdün simgesi "ince uzun bir kamış bitkisi"dir. Ortadan ikiye bölünen kamıştan damlayan su "yaşam suyu" olarak nitelendirilmiştir. Bu su cin tarafından ateşli bir hastalığa maruz bırakılan kişinin ellerinin üstüne akıtılır. Metnin sonunda hastanın ateşten kurtulduğuna ve iyileştigiğine dair bir ifade yoktur. Bu durumu mutlak sonuca ulaşılabileceği anlayışı ile açıklamak mümkündür.

Diğer bir Marduk/Ea büyüünde kötü güçlerin (cinler) listesi yapılmıştır. Belli ki bu büyü ritüeline göre cinler (kötü güç) bir kişiyi ele geçirmiş ve ona acı, ıstırap ve hastalık vermişlerdir. Acı içindeki kişi çare için Marduk'a gider. Marduk da babası Ea'dan yardım ister:

"Davulun efendisi Enki oğluna, Asarluhi'ye (Marduk'a) yanıt verdi: Oğul, senin bilmediğin nedir? Ben sana ne katabilirim ki? Asarluhi, senin bilmediğin nedir? Ben ona ne katabilirim ki? Ben ne biliyorsam sen de biliyorsun! Git oğlum, Asarluhi, yüce *anzam*- kabından su al, dök onu. İlgin ve *maštakal* bitkisini onun özüne kat. Bu adamın üstüne serp onu. Buhurdanlık ve meşale: alıp ona götür. Adamın gövdesindeki *namtar* akıcı bir şey gibi çıkıp gidecek ondan! Göğün kahramanının koca davulu, dehşet verici kükreyişi sesinin erdiği yerdeki kötü olan her şeyi silip süpürür: güven ona. Bırak savunsun seni! Göğün kahramanının koca davulu, dehşet verici parlaklığıyla bırak destek olsun sana! Gaddar cin ve gaddar gaspçı: dışarı çık! Kötü ruh ve kötü baş belası: çık git! Gaddar tanrı ve sinsice dolaşan kötü kişi: defol! Kötü ağız

¹² Falkenstein, 1931, 267.

¹³ Kramer, 2000, 222.

ve fenalık biçimleyen tükürük: geç git! Dimme ve Dima adama musallat olan: yok ol! İstirap ve acı, hastalık, migren adamı saran: dağılın! Bütün yüce tanrılar sizi lanetler: çekin gidin!”¹⁴

Büyüde kullanmak için seçilen malzemeler (çeşitli bitkiler, kaplar, su, tütsü, ateş, davul gibi), cinlerin kişinin vücudundan uzaklaşması için yapılan eylemlere dönüştürülmüştür. Ea oğlu Marduk'a cinlerin gücünü kırmak için su, tütsü, ateş ya da *anzam*- kabının ortasına yerleştirilen bitkileri kullanmasını ve koca davula vurmasını öğütler. Böylece hasta kişinin vücudunu ele geçirmiş olan “*namtar* (hastalık/cin)” vücuttan akacak ve davulun güçlü sesiyle dağılıp gidecektir.¹⁵

M.Ö. 2. binyıldan itibaren Mezopotamya'da büyü'nün önemi iyice artmıştır. Tasvirli sanat eserlerinde, Enki'nin betimlemelerinde Enki yüce büyücü olarak vurgulanmaya başlanmıştır. Enki ile birlikte birçok figür (veziri İsmud, çıplak kahramanlar, boğa adamlar, ejderhalar, aslan başlı balıklar, kuş adam, keçi balığı gibi) tasvir edilmiştir. 1. binyılda Asur mühürlerinde yarı insan-yarı balık (balık adam) şeklinde bir yaratık yaygın olarak kullanılmıştır.¹⁶

Sümerler zamanında Tanrı Enki'nin tapınım merkezi olan Eridu'dur. Babil kralı Hammurabi zamanında tanrı Enki'nin oğlu Marduk baş tanrı olduğunda, kült merkezi Babil olmuş, falcılar ve büyücüler de burada toplanmışlardır.¹⁷

Babilce yazılmış (MÖ 1750-1150) *maqlu*- ve *şurpu*- büyüleri Mezopotamya'da en çok uygulanan büyü çeşitlerindedir. *Maqlu*- büyüde esas olan uygulama, büyü bozmak için yapılan “yakma” eylemidir. Büyü sırasında pişmiş topraktan ya da balmumundan yapılmış figürler “bunlar nasıl eriyip yok oluyorsa, yapılmış olan büyü de öyle yok olsun” (analoji büyü) denilerek büyü bozma amaçlanmıştır.¹⁸

Maqlu- dokuz tableten oluşmuştur. Bu büyü, ritüel eylemlerden ve bu eylemlere eşlik eden büyü sözlerini içermektedir. Başlangıcında tanrıya yakarılır, iyi temenniler dile getirilir ve sonra memnuniyet ifadeleri ile bitirilir. Ritüelde kullanılan malzemeler de metnin sonuna kaydedilir. Büyünün icraatı sırasında yemin eden, yemin ettirilen ve yemini koruyan bulunmalıdır. Büyüye maruz kalan kişinin duygularını içeren şiirsel anlatım ise dikkat çekicidir:

¹⁴ Kramer, 2000, 211, 226-227.

¹⁵ Kramer 2000, 228.

¹⁶ Kramer, 2000, 265.

¹⁷ Qates, 2004, 74.

¹⁸ Mandacı, 2016, 3.

“Size sesleniyorum! Gelin gibi örtülü gecelerin tanrıları, size sesleniyorum, alacakaranlıkta, gece ve tan ağardığında. Çünkü büyücü kadın beni büyüledi, cadı bana iftira etti. Tanrım ve tanrıçamı benden uzaklaştırdılar. Artık ben hastalıklı görünüyorum. Gece ve gündüz uykumu çaldılar. Ağzıma saman doldurdular. Rızkımı kestiler. İçtiğim suyu azalttılar. Sevincim feryattır, neşem matemdir...”¹⁹

Babil büyü geleneğinin bir diğer örneği de *şurpu*- büyüdür. Bu büyü tanrılara karşı işlenen suçlardan ya da ihmallerden dolayı tanrılar tarafından yaşatılan sıkıntıların giderilmesi için uygulanır. Bu suçları işleyen kişiler endişe, uykusuzluk, titreme, ağız köpürmesi, dil tutulması gibi çeşitli hastalıklara maruz kalırlar ve sıkıntılarında arınmak için büyücüye başvururlar. Amaç öfkeli tanrıyı yatıştırmaktır. *Şurpu*- büyüünde tanrının kızgınlığının nedeni bilinmez. *Şurpu*- ritüelleriyle insanlar tanrılara bağlılıklarını bildirirler ve onları kötülüklerden korumaları için dua ederler.²⁰

Asur Devleti'nde de büyü hemen her dönemde (Eski, Orta, Yeni) toplumda büyük ilgi görmüştür. Anadolu'da, M.Ö. 1970-1720 tarihleri arasında “Asur Ticaret Kolonileri Çağı” olarak adlandırılan dönemde Asurlu tüccarlar tarafından 40 civarında ticaret merkezi (*kārum*) kurulmuştur. Bu merkezlerin en önemlisi ve merkez *kārum* konumunda olanı Kaneş/Neşa (Kültepe) kentidir. Kültepe kazılarında ele geçen ve büyük çoğunluğu ticari içerikte olan belge grubu içinde, çok az sayıda da büyü metni (8 adet) bulunmuştur.²¹ Tamamı Asurlu tüccarların evinde bulunan büyü ritüel metinleri Mezopotamya kaynaklıdır.

Ritüellerden ikisi *Lamaštum* ifritine karşı yapılan büyüleri içermektedir. Mezopotamya mitolojisinde *Lamaštum* öncelikle yeni doğmuş ya da henüz doğmamış bebeklerle ilgili sorunların kaynağı olarak kabul edilmektedir. *Lamaštum*'a karşı yazılan büyülerden birinin tercümesi:

“O tektir! O ilahidir! O bir geç doğandır! O parlaklaştırılmıştır! O şeytandır! O kötüdür! O tanrının kızıdır! O (tanrı) Anum'un kızıdır! Onun iyi olmayan düşüncesi ve fena nasihatleri yüzünden, babası Anum onu gökyüzünden yeryüzüne attı. Onun iyi olmayan fikirleri ve asi nasihatleri yüzünden onun saçları çözülmüştür (*dağıniktir?*), giysisi yırtılmıştır (*çıplaktır?*). Doğruca tanrısı olmayana yaklaşmıştır (mutsuz birisine

¹⁹ Yıldırım, 2015, 242.

²⁰ Mandacı, 2016, 220.

²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erol, 2014, 38-48.

dönüşmüştür?). Aslanın tendonunu (gücünü) gevşetmiş, çocuğun ve bebeğin tendonunu (gücünü) *zayıflatmıştır*.”²²

Diğer büyü ritüellerinin konuları şöyledir: Nazara karşı yapılmış bir büyü; aynı belgede biri bir kadının doğumunu kolaylaştırmak için yapılan ve şiirsel sözler içeren bir büyü ile diğeri safra ile ilgili olmak üzere iki büyü; kara köpeğe karşı yapılmış bir büyü; kamış ile ilgili bir büyü; biri “tencere” diğeri “kalp adı verilen bir nesne” ile ilgili iki büyü. Kültepe büyü ritüellerinin hemen tamamı şiirsel bir üslupla yazılmıştır. Akatça kelimelerin telaffuzunun uyumu, bu belgelerin şiirsel bir ahenk içinde okundukları hissini uyandırmaktadır: *išteat, ellat, appulat, muštabbabbat, utukkat, lamnat, buntu ilim, martu Anim* ya da *ēzat, pulhat, ilat, nammarat, barbarātum, mārat Anim* gibi.²³ Kültepe metinlerinde *āšipu* “büyücü” ifadesine rastlanmaması, Asurlu tüccarların toplumsal yaşantısında büyüün uzmanlık kazanmış kişilerin icra ettiği bir meslek olmasından ziyade günlük yaşamda kullanılan bir uygulama olarak kabul edildiğine işarettir.²⁴

Orta Asur Dönemi’nde de büyü yapmanın ölümle sonuçlanan bir suç olduğu, Ur-Nammu Kanunları’nda yerini almıştır. Sultantepe/Huziruna’da (Şanlıurfa’nın güneyinde) Yeni Asur Dönemi’ne ait 407 adet tablet bulunmuştur. Çeşitli konuları içeren bu tabletler arasında büyü ve kehanetle ilgili olanlar oldukça fazladır.²⁵

Bütün eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Mezopotamya’da da büyü, toplumun hem vazgeçemediği hem de korktuğu, devletin hem müsaade ettiği hem de yapanı ölümle cezalandırdığı uygulamalardır. Büyünün kabul görmesi ya da resmi olarak yasaklanması onun “iyi” ya da “kötü” olma durumuna göre belirlenmektedir. Büyücü olarak tanımlanan meslek grubunun ceza alması da aynı şekilde yaptıkları büyüün niteliği ile ilgilidir, büyücü olmaları ile değil. Mezopotamya’da farklı dönemlerde çıkarılan “Kanunlar”ın hemen tamamı büyü yapanlar için aynı akıbeti öngörmüştür.

Sümer Kanunları (Ur-Nammu):

“Eğer bir adam, bir adamı büyücülükle [itham ederse] nehir tanrısına (onun adaletine) götürülür nehre atılır. Eğer nehir tanrısı temize çıkarırsa götüren (itham eden) 3 *šeqel* gümüş tartacaktır.”²⁶

²² BIN 4, 126; Erol, 2014, 39.

²³ BIN 4, 126, 1-7. St; Kt. 94/k 821; Erol, 2014, 43.

²⁴ Erol, 2014, 45.

²⁵ Yıldırım, 2010, 119-135.

²⁶ Paragraf 10, Tosun - Yalvaç, 1989, 40.

Babil Kanunları (Hammurabi):

“Eğer bir adam bir adam hakkında (onun) büyü (yaptığını) iddia ederse ve onu ispat etmezse (edemezse) üzerine büyücülük iftirası atılan adam, nehre gidecek, (nehre dalacak). Eğer nehir onu çekerse (zapt ederse) iftira eden onun evini (mülkünü) alacak (sahiplenecek). Eğer o adamı nehir temize çıkarırsa ve selamete çıkarırsa ona iftira eden adam öldürülecektir. Nehrin selamete çıkardığı adam iftiracının malına mülküne sahip çıkacaktır.”²⁷

Orta Asur Kanunları:

“İster bir kadın, ister bir erkek olsun, büyü yaparsa, (büyü) ellerinde yakalanırsa itham ve ispat edilirse, büyü yapanı öldüreceklerdir. Büyü yapan adamı gören bir görgü şahidinin ağzından büyü ‘ben gördüm’ dediğini duyan, kulak şahidi olarak (ortaya) çıkacak ve krala söyleyecek. Görgü şahidi krala, (önceden) söylediğini inkâr ederse, güneşin oğlu boğa tanrısının önünde şöyle derse: ‘O söylemedi’ (o zaman) o serbesttir. (Önce) söyleyen ve (sonra) inkâr eden görgü şahidini kral sorguya çekecek ve geçmişini araştıracaktır. Büyücü getirildiği zaman, adamı konuşturacak ve kendisi şöyle söyleyecek: ‘krala ve oğluna yaptığın yeminden seni çözmeyecekler, kral ve oğluna yaptığın yemin tablete uygun olan yemindir’...”²⁸

Mezopotamya insanının yaşadığı dünyayı biçimleyen olguların en önemlileri, büyücüler, hayaletler, tanrılar ve de şeytani varlıklardır. Mezopotamya’da bu olguların varlığı sorgulamadan kabul edilmiştir. Asurlu ya da Babilli bir insan daima bir kara büyüye maruz kaldığı endişesi taşımaz, ancak herhangi bir olumsuz durum yaşandığında bu durumunu büyüyle ilişkilendirir. Örneğin, bir hayaletin evlerine musallat olması olağanüstü olarak kabul edilir. Ve büyülerle üstesinden gelinmeye çalışılır ya da şeytani varlıklardan korunmak için tılsımlardan yararlanılırdı. Yani Mezopotamya insanı, çevresindeki olağandışı olaylara karşı olağanlaştırdığı davranış kalıpları geliştirmiştir/belleğinde mevcuttur. Bunların dışında tanrıları memnun ettikleri sürece tanrıların onları korudukları inancı hakimdir.²⁹

Mezopotamya’dan günümüze ulaşmış çok sayıda çivi yazılı belgeden anlaşıldığı üzere Babil ve Asurlular büyü ve büyücü kavramlarını, *āšipu-* veya *mašmaššu-*’yu “kötü ruhları kovucu”, *ašu*’yu (LU)AZU) da “hekim” olarak tanımlamışlardır.³⁰ Babilliler de hastalıklardan bazılarını vücutlarını ele

²⁷ Paragraf 2, Tosun - Yalvaç, 1989, 185.

²⁸ Paragraf 47, Tosun - Yalvaç, 1989, 254.

²⁹ Schwemer, 2011, 420.

³⁰ *ašiptum*, CAD A/II, 431, Schwemer, 2011, 418.

geçiren kötü cinlerin/ifritlerin sebep olduğuna inanmaktadırlar. Mezopotamya'dan ele geçen tıbbi metinlerin büyük bölümünde *āšipu*-'nun da aktif olduğu görülür. *Āšipu*- ile *ašu*- arasındaki fark çok belirgin değildir. Tıbbi metinlere bakıldığında *āšipu*- hastasını esas olarak büyü yöntemiyle iyileştirmekte ancak bazen de büyü niteliğinde de olsa ilaca başvurmaktadır: “*Bunlar hortlağa karşı merhem olan 25 tane ilaç . . . āšiputu- 'nun [büyü işi] gizleri.*” Bazen de *ašu*-'nun tedavide büyü uygulaması gibi tam tersi bir durum söz konusudur: “*Efsun bana ait değil, Ea'nın efsunlarından ...*” şeklindeki ifadesi ile doğaüstü güçlerden yardım beklemektedir. Tedavide mutlak sonuca ulaşmak için etkili olduğu düşünülen ise, her ikisinin birlikte hareket etmesidir: “*Eğer hortlağın eli [çoğunlukla kulak ve göz hastalıklarının nedeni olarak görülür] ašipu- 'nun dindiremediği kadar acı veriyorsa o zaman sen [ašu-] sekiz ilacı karıştır . . .*”³¹

Babil düşüncesinde büyü, tıp, din gibi kavramların ne kadar içkin olduğu belgelere yansımıştır. Esas olan düşünce, çeşitli sebeplerden dolayı hastalanan bir kişinin tedavi edilmesi için her uzmanın yeteneğinden yararlanılması gerektiğidir:

“Hastalığım artıyor doğruyu bulamıyorum, tanrıma yalvardım ama yüzüme bakmadı, tanrıçama dua ettim ama başımı kaldırmadı, bilici (*baru*-), kehanetleriyle durumu anlayamadı. Rüya yorumcusu (*šā'ilu*-) tutsu sunusuyla doğruyu bulamadı. Zagigu ruha dua ettim, bana yol göstermedi. Büyücü (*mašmašu*-) bana duyulan gazabı yatıştıramadı. Nereden gelir bu kötülükler? Belirtilerim *mašmašu*-'yu tedirgin etti, kehanetlerim *baru*-'yu şaşırttı, *āšipu*- şikayetlerime tanı koyamadı, *baru*- ne zaman iyileşeceğimi bilemedi.”³²

3. binyıldan 1. binyıla kadar Güney Mezopotamya'dan Kuzey Mezopotamya'ya, Suriye'ye ve Hatti'ye büyüci Enki'nin sanatı ve edebiyatı yayılmıştır. Mezopotamya uygarlığı güneyden kuzeye kaydığında Enki'nin rolü azalmış ve siyasi ve ekonomik bir kent olan Eridu kutsal bir kent haline gelmiştir. Ancak büyü Mezopotamya'da değişmeyen ve azalmayan bir unsur olarak kalmaya devam etmiş, hatta önemi ikinci ve birinci binyıllarda daha da artmıştır.³³

Büyünün ilgi gördüğü bir diğer eskiçağ uygarlığı da Eski Mısır'dır. Mısır'da büyüden sorumlu tanrı olağanüstü kurnazlığı, azmi ve çalışkanlığı ile ün yapmış olan İsis'tir. İsis'in bu özelliklerini yansıtan pek çok mit

³¹ Oates, 2004, 192.

³² Lambert, 1960, 39, 45.

³³ Kramer, 2000, 269.

mevcuttur. Bunların dışında birçok belge Mısırlıların çeşitli hastalıklara ve her türlü kötülöklere karşı İsis'in yaptığı büyüleri içermektedir.

Mısırlı hekimler bazen hastalarının iyileştirilmesinde kendi tedavilerine ek olarak büyüünün iyileştirici gücünden yararlanmaktadırlar. Hastalarının acısını dindirmek için onlara büyü içerikli sözler okumaları büyüünün tedavideki rolünü açıklar niteliktedir. Ayrıca, hastanın mitolojik kahramanlardan biriyle özdeşleştirilerek tedavi edilmesi yöntemi, tanrısal güçleri kullanarak tedavide amaca ulaşılması için gerekli görölmektedir. Örneğin ateşler içinde yanan bir hasta tanrı Horus figürü ile özdeşleştirilmiştir. Hasta, genç Horus figüründe çölde ateşler içinde kavrulur. İsis onun yanına gelir ve su olup olmadığını sorar. Hasta su yok cevabını verir. Bu cevap üzerine İsis “*sorun değil, su benim ağızımda, Nil'in suları ise uyluklarımda arasında*” şeklinde cevap verir. Hasta ile bu diyalogdan sonra bu büyü insan sütü, sakız ve kedi tüyü üzerine okunur ve bunlar hastaya uygulanır. Bu işlemlerden sonra hastanın ateşinin ya da yanıklarının iyileşeceğine inanılır.³⁴ Mısırlılar tıp alanında ciddi bilgi ve çağın tekniklerine sahip olsalar bile, tedavide büyüünün gücünden istifade etmişlerdir. Hatta sahip oldukları askeri güçleri ile düşmanlarına karşı üstün olabilecekleri durumlarda bile büyüünün gücünden fayda beklemişlerdir.³⁵

Mısır dilinde büyü anlamına gelen sözcük “*heka*”dır. Heka aynı zamanda bir tanrıdır ve insan biçiminde tasvir edilmiştir. Ayrıca heka güneş tanrısının *ba*'sıdır (ruhu veya vücut bulmuş hali). Mısır'da *heka*'dan başka *weret hekau* “büyücünün büyüğü” olarak bilinen bir tanrıça bulunmaktadır. Büyülü gücü tanımlamak için kullanılan Mısırca diğer bir sözcük de *akhu*'dur. Bu sözcük zaman zaman “büyüler”, “büyücülük”, veya “büyülü sözler” anlamlarında da kullanılmıştır.³⁶

Mısır'da yapılan kazılarda M.Ö. 4. binyılın başlarına tarihlenen tılsım objeleri bulunmuştur. Büyü ile ilgili yazılı belgeler, M.Ö. 3. binyılın sonundan M.S. 5. yüzyıla kadar uzanan zaman dilimine aittir.³⁷ M.S. 7 - 8. yüzyıllarda Mısır ile ilişkili olarak bulunan bir “büyü kitabı”, çeşitli hastalıkları tedavi etme, aşk ve iş hayatında başarılı olma, şeytan çıkarma gibi konularla ilgili olarak yazılmış reçeteleri ve büyüleri içermektedir. Kıpti dilinde kaleme alınmış bu kitap, ayrıca büyülerle ilgili çizimler içermektedir.³⁸

³⁴ Hornung, 1992, 232; Hart, 2010, 65-66.

³⁵ Pinch, 1994, 14.

³⁶ Pinch, 1994, 11-12.

³⁷ Pinch, 1994, 9.

³⁸ Bkz. Choat, 2014.

Büyünün kabul görmediği uygarlık yok gibidir. Büyü Eski Yunan'da da büyük ilgi görmüştür. Helen dilinde büyü *magos*, büyücü *mageia* kelimeleri ile ifade edilmektedir. Grek dünyasında büyüye dair bilgiler Homeros'un eserlerinde görülür. Grek geleneğine göre tanrıça Kirke baş büyücüdür. Eski Yunan dünyasında bitkilerin özelliklerini bilen ve onları büyü faaliyetlerinde kullanan bir şifacı kadındır. Homeros'un *Odyseeia*'sında Kirke, büyüyle Odysseus'un arkadaşlarını domuza dönüştürmüştür³⁹:

“Tanrıça onları içerde iskemlelere, tahtlara oturttu, peynir, sarı bal ve arpa unu ezdi. Pramnos şarabında sağrağa korkunç ilaçlar karıştırdı büsbütün unutsunlar diye baba toprağını. Verdi onlara bu içkiyi onlar da hemen diktiler. Onlar diker dikmez içkiyi Kirke hepsini değneğiyle vurdu ve kapattı yoldaşlarını domuz ağılına. Şimdi onlar tıpkı domuza benzemişlerdi. Başları ve sesleri, kılları ve gövdeleriyle. Ama akıl vardı gene içlerinde eskisi gibi. Ağlar sızlar halde onları kapadı oraya. Attı önlerine kayın kozalağı, palamut, kızılıcak yemişi. Hep yediği şeylerdi bunlar yerden sürünen domuzların . . .”⁴⁰

Hermes, Odysseus'u Kirke'nin büyülerine karşı uyarmış ve onun büyülerinden korunmak için “molü” denilen bir bitkiyi kullanmasını salık vermiştir.⁴¹ Homeros'a göre Kirke'nin bitkiler hakkında sahip olduğu bilgiler olumsuz bir durumdur ve Kirke'nin “bitki büyücüsü” olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Kirke güneş tanrısı Helios'la Okeanos'un kızı Perseis'ten doğmadır. Bazen de Hekate'nin kızı olarak gösterilir ve büyüü ondan öğrendiği belirtilir.⁴²

“Kirke'nin bütün tuzaklarını büyülerini bir bir anlatayım sana: bir içki hazırlayacak, bir ilaç koyacak içine, ama dinlemez büyü müyü benim sana vereceğim ot,...Argos'u öldüren böyle konuştu ve kopardı otu topraktan, uzattı onu bana ve bir bir saydı özelliğini: çiçeği sütbeyazdı, kökü kapkara, ona molü derlerdi tanrılar arasında...”⁴³

M.Ö. 5. yüzyılda Helen dünyasında *magos*'lara karşı olumsuz bir tavır sergilenmiştir. Bu yüzyılın sonlarına doğru yazının yaygınlaşmasıyla büyü uygulamaları hakkında daha fazla bilgiye ulaşılmıştır.⁴⁴ En çok uygulanan büyü “aşk ve bağlama büyüü”dür. Bağlama büyüüne örnek olarak M.Ö. 3.

³⁹ Gökay-Kadioğlu, 2003, 36.

⁴⁰ Homeros, *Odyseeia*, X.276-285.

⁴¹ Aydemir, 2019, 57.

⁴² Homeros, *Odyseeia*, X.135-137;210-285, Bkz. Aydemir, 2019, 58-59.

⁴³ Homeros, *Odyseeia*, X.289-291.

⁴⁴ Gökay-Kadioğlu, 2003, 39.

yüzyılda Atina'da hasmının işlerini engellemek isteyen birisinin yaptığı büyüü vermek mümkündür:

“Ağ örücü işaretli Kittos'u ve onun işini ve onun iş yerini, ağ örücü Euphrosyne ve onun işini ve onun iş yerini bağlıyorum.”⁴⁵

Eski Yunan'da büyüleri beddualar (epoidai), lanet tabletleri (katadesmoi), şifa veren ilaçlar ve ölümcül zehirler (pharmaka), muskalar (peripta) ve güçlü aşk iksirlerinden (philtro) oluşmaktadır. Muskalar, büyü ile doğrudan ilişkili olan kült nesnelere biridir. Muskalar, koruma amaçlı olarak kişinin üzerinde taşınabilir, evlere veya kentin değişik yerlerine yerleştirebilir niteliktedir. Muskaların kullanımı M.Ö. 3000'lerden itibaren Mezopotamya ve Mısır'da görülmüştür. Yunanlılar büyü geleneğini büyük ihtimalle bu konuda binlerce yıllık tecrübeleri olan Mısırlılardan almışlardır. Greko-Roman Mısır kökenli Yunan büyü papirüsü, çeşitli konularda yapılan büyüleri, iksir tariflerini, ilahileri, birçok tanrının isimlerinin bulunduğu listeleri içermektedir.⁴⁶

Eskiçağ toplumlarında büyüye atfedilen kuralların büyük çoğunluğunun Grek ve Roma dünyası için de geçerli olduğu belgelerle sabitlenmiştir. Hemen her uygarlıkta, “ak büyü” ve “kara büyü”nün var olması, büyü uygulamalarında izlenen yöntemlerin aynı olması (söz, söze eşlik eden ritüel eylemler ve tasvirli figürler), kötü büyü kapsamında “kemgöz, kötü göz, kötü bakış”ın hastalık ve ölüm gibi birçok olumsuz durumun sebebi sayılması, buna karşılık kötülükleri uzaklaştırmak için gözü simgeleyen motiflerin kullanılması, majik gücü olduğu düşünülen birçok malzemenin kullanılması ya da büyüden sorumlu bir tanrının bulunması gibi davranış kalıplarını görmek mümkündür.

Hemen her uygarlıkta görülen bir ayrıntı da büyüün kanunlarla yasaklanması ve bu yasağa uymayanların ölümle cezalandırılmasıdır. Resmi olarak büyücülük M.Ö. 4. yüzyılda Atina'da yasaklanmış ve kara büyü ile uğraşanlar ölüm cezasına çarptırılmıştır.⁴⁷

M.Ö. 5. yüzyılda Teos'ta bir adam ve ailesine kara büyü yaptığı için ölüm cezası verilmiş; M.Ö. 4. yüzyılda Theoris isimli bir kadın büyüü sözler söylediği için ölüm cezasına çarptırılmıştır. Devlet tarafından büyüye karşı alınan tüm önlemlere rağmen (kara) büyü toplumda oldukça kabul görmüş ve

⁴⁵ Türkan, 2018, 110-111.

⁴⁶ <https://ozhanozturk.com/2021/01/15/antik-yunan-ve-romada-buyu/>

Yunan Büyü Papirüsü (Papyri Graecae Magicae), PGM şeklinde kısaltılmıştır ve cildin içinde büyüler, ilahiler ve ritüeller bulunmaktadır.

⁴⁷ Gökay-Kadioğlu, 2003, 38-39.

istediklerini elde etmenin bir aracı olarak kabul edilmiştir. Muskalar büyü ile doğrudan ilişkili olan kült nesnelere biridir. Kişi bu objeleri koruma amaçlı olarak üzerinde taşıyabilir, evinin ya da yaşadığı kentin çeşitli yerlerine koyabilir. Halk arasında büyüün en rağbet gören uygulaması, bir büyücünün sihirli sözleriyle koruyuculuğunun sağlandığı muska ve tılsımlardır. Her daim yanlarında taşıyabildikleri ve gücünden yararlandıkları bu objeler her dönemde ilgi görmüştür. “Bir kişiyi beladan koruyan nesne” olarak tanımlanmış Latince kelime de *amuletum*'dur (*amulet*). Muskalar Roma'da da Yunan geleneğinin bir devamı niteliğinde yaygın bir uygulama alanı bulmuştur.⁴⁸

Roma dininin en ilkel aşaması, büyüün egemen olduğu ve bir takım dağınık dini kuralların uygulandığı dönemdir. Bu süre Romulus'un kenti kurmadan önceki dönemlerine kadar gider ve Roma'nın devlet dini ortaya çıkana kadar devam eder. Bu aşamada daha sonraki dönemlerde kutlanacak dini törenlerin yanında, kişileri korumak ya da onlara zarar vermek için yapılan büyü uygulamaları görülmektedir. Roma'da da büyüler, kişilerin yararına (ak büyü/*bonum carmen*) ve zararına olan (kara büyü/*malum carmen*) şeklinde görülmektedir. Büyü hastalıkların tedavisinde kullanılmış ve sağlık konularına yönelik yapılan büyüler dönemin aydınları tarafından desteklenmiştir.⁴⁹ Böyle bir büyülü duaya örnek:

“Herhangi bir çıkık aşağıdaki şekilde bir büyüyle tedavi edilebilir. Dört ya da beş ayak uzunluğunda bir kamış alın ortasından ayırın, bunu kalçanıza tutmaları için iki adama verin. Kamışın iki yanı bir araya gelene değin şu sözleri söylemeye başlayın: ‘*motas vaeta daries dardares astataries dissunapitur*’ Üzerinde bir bıçak sallayın ve kamışların bir yanı diğerine degecek şekilde karşı karşıya geldiğinde, elinizle tutun ve sağdan sola kesin. Eğer kamış parçaları çıkık ve kırığa uyarsa, çıkık iyileşecektir. Yine de her gün aynı büyülü sözleri söyleyin ve bir çıkık durumu olduğunda şu şekilde söyleyin: ‘*haut haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra*.’⁵⁰

Roma'da büyülü muskaların da tedavide kullanıldığı görülmektedir: “...sirkeyle islatılmış erkek saç köpek ısırıklarına iyi gelir. Bu saç şarap ve zeytinyağıyla islatılırsa baştaki yaraları tedavi eder ... Yanmış saç habis bir uru iyileştirir. İlk kez dişi çıkan bir çocuğun dişi, yere temas etmemesi

⁴⁸ <https://ozhanozturk.com/2021/01/15/antik-yunan-ve-romada-buyu/>

⁴⁹ Dürüşken, 2003, 5-7.

⁵⁰ Dürüşken, 2003, 6.

koşuluyla, bir bileziğin içine yerleştirilirse ve bu bilezik hiç çıkarmadan bir kadının bileğinde taşınırsa, mahrem yerlerdeki ağırları giderir."⁵¹

Roma'da tılsımlı olduğu düşünülen bazı objelerin (amulet/muska) koruyuculuğuna inanılmış ve bu amuletler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Amuletlerin yapıldığı malzemeler ve üzerlerindeki tasvirler, kullanıldığı amaca göre değişiklik göstermektedir.⁵²

Romalılar da büyü için Helen dilinden geçmiş "magia" kelimesini kullanmışlardır. Roma'da hayatın her alanında büyüye başvurulmuş, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde büyüler konularına göre sınıflandırılmıştır. Roma'da da büyücülere karşı tutum aynıdır ve büyü kanunlarla yasaklanmıştır. Ancak yine de M.Ö. 2 - M.S. 3. yüzyıllar arasında büyü coğrafyanın tamamında görülmüştür. Bu tarihlerde ülkede yaşanan ekonomik ve politik sıkıntılar, insanları başka alanlarda çözüm aramaya sevk etmiştir.⁵³ M.Ö. 97 yılında büyücülükle uğraşan bir grup Kaldeli Roma'dan kovulmuş; M.Ö. 33'de Agrippa büyücülerini Roma'dan uzaklaştırılmış; M.Ö. 13 yılında Augustus döneminde 2.000 büyü parşömeni yakılmış; Tiberius yabancı kahinleri İtalya'dan sürmüştür.⁵⁴

M.Ö. 5. yüzyılda (451-449) sınıf çatışmalarını önlemek amacıyla Roma'da hazırlanan "12 Levha Kanunları"nda yer alan büyü ile ilgili konular, diğer kanun metinleri ile paralellik gösterir ve genellikle çiftçilikle ilgili olarak yapılan büyülerini içerir: "Hiç kimsenin büyüülü sözler aracılığıyla komşunun ekini çalamayacağı, büyüülü sözler söyleyerek zarara yol açamayacağı" şeklinde yasaklara vurgu yapılmıştır.⁵⁵

Anadolu'da Büyü Geleneği: Hitit Örneği

Çok çeşitli konular içeren Hitit Devlet Arşivi'nde büyü ile ilgili ritüel metinler oldukça büyük bir yer tutmaktadır. Hitit zihin dünyasında büyü, insanın bir yandan doğaüstü güçlerin zararlı etkilerinden korunmaya çalışırken, diğer yandan belli bir tekniği uygulayarak bu güçleri kendi yararına ve başkalarının zararına çevirme çabasıdır. Hitit büyülerinin iki büyük alandan köken aldığını söylemek mümkündür: Biri Orta ve Batı Anadolu kökenli Hitit-Hatti-Luwi ritüelleri; diğeri, Hurri, Mezopotamya, Suriye ve

⁵¹ Dürüşken, 2003, 6.

⁵² Gökay-Kadıoğlu, 2003, 40.

⁵³ Türkan, 2018, 111.

⁵⁴ Gökay-Kadıoğlu, 2003, 39.

⁵⁵ Bauman, 1996, 9; Dürüşken, 2003, 7.

Güney Anadolu geleneklerini birleştiren Kizzuwatna kökenli Hurri-Hitit ritüelleri.⁵⁶

Hitit metinleri, Hitit toplumsal hayatında büyüünün ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğunu gösteren çarpıcı örneklerle doludur. Günümüzde tıp, psikoloji ve hukuk biliminin ilgi alanına giren neredeyse bütün konuların “büyü”nün kapsamında olduğu görülmektedir. Eskiçağ insanının genel algısı, hastalıklar ya da yaşanabilecek çeşitli olumsuzluklar, kötü güçlerin/ruhların insanları ele geçirmesinin ya da tanrıların öfkesinin sebep olduğu durumlardır. İnsanlar bu durumdan kurtulabilmek için öncelikle tanrıları memnun ederek onların öfkelerini dindirmeye çalışmışlardır. Tanrıları yatıştırmak için onlara ayinler yapılmış, adaklar sunulmuştur. Ayrıca hastalıkları/kötülükleri uzaklaştırmak için işinin ehli kişiler tarafından çeşitli büyü ayinleri düzenlenmiştir. Ayinde ulaşılmak istemen amaç, büyüünün ak mı kara mı olduğu sorusuna açıklık getirir. Hastalık, salgın, verimsizlik, aile içinde geçimsizlik ya da askeri başarısızlık gibi her türlü olumsuzluğun nedeni öfkeli tanrılar ya da kötü güçlerden kaynaklı *kara büyü*; kara büyüden kaynaklandığı düşünülen olumsuzlukların uzaklaştırılması (salgını uzaklaştırma, hastalıkları iyileştirme, verimsizliği ortadan kaldırma ya da aile içi geçimsizliğe son verme gibi) için yapılan uygulamalar da *ak büyü* olarak değerlendirilmektedir.

Büyü toplumda hem kabul görmüş hem de uzak durulması için yasalarla önlem alınmıştır. Büyünün kabul görmesi de ondan uzak durulması da yapılan işlemlerin gönderildiği hedefle veya iyi ya da kötü güçlerden hangisinin harekete geçirildiğiyle ilişkilidir. Bazen “ak büyü” uygulamalarının sonunda bazı kötü güçler harekete geçirilir ve aslında kötülük yapılarak “iyi sonuç” elde edilir. Örneğin “Dandanku Ritüeli”nde⁵⁷ bir eşeğe yüklenen salgın hastalık düşman ülkeye taşınır ve ülke salgına maruz kalır. Aslında bu uygulama tam da Hitit Kanunları’nda kara büyü için yapılan tanıma uymaktadır. Salgının temas ettiği malzemelerle yüklü eşeğin kirliliği gönderildiği yere taşıyarak hastalık bulaştırması kara büyüünün tanımına uymaktadır. Aslında bu büyü metni devlet arşivinde yer almakta ve ak büyü kapsamında değerlendirildiği için uygulanması konusunda bir sakınca görülmemektedir. O zaman hangi uygulama ak büyüdür hangisi kara büyüdür diye bir sorun ortaya çıkmaktadır.

Büyü anlayışında olumlu ve olumsuz kategorilerden birini elde etmek için diğerini bertaraf etme düşüncesi yatmaktadır: Kirli-temiz, hasta-sağlıklı, bağlı-çözölmüş, verimli-verimsiz gibi. Bazı bilim adamları bu ikili kategoriye dünyanın yaratılışı ve öncesine kadar taşırlar. Evrenin yaratılışından önce

⁵⁶ Schwemer, 2011, 441.

⁵⁷ Dandanku Ritüeli, CTH 425, KUB 7.54 III 15’-18’.

herhangi bir hayat belirtisi olmayan kaos dönemi ve sonrasında kozmik düzenin sağlanması bu ikilemin ayrı bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Kozmik düzenin sürdürülebilirliği veya yenilenmesi büyücünün ulaşmak istediği amaçlardandır. İlbahar-yaz, sonbahar-kış gibi. Böyle bir durumda insanlar kadar tanrılar da çaba göstermelidirler. Çünkü kozmik düzen tanrıların hükmettikleri alandır. Kaosa neden olan başka bir tanrıdır. Örneğin Tanrı Telipinu'nun ortadan kaybolması sonucu ülkede yaşananların anlatıldığı metin bu durumu ayrıntıları ile göstermektedir:

“Tanrı Telipinu öfke nöbetine tutulmuştur... O, (aceleyle) sağ ayakkabısını sol ayağına ve sol ayakkabısını sağ ayağına giydi. (ve ülkesini terk etti, onun gidişiyile) pencereleri sis tuttu (doldurdu), evi duman tuttu (doldurdu), ocaktaki odunlar boğuldu, altardaki tanrılar boğuldu, ağıldaki koyunlar boğuldu, ahırdaki sığırlar boğuldu, koyun kuzusunu reddetti, inek buzağısını reddetti, Telipinu çekip gitti, tohumların ve hayvanların doğurganlığını, verimliliğini, gelişmesini, bereketliliğini ve bolluğunu (da) bozkıra ve çayıra götürdü.”⁵⁸

Büyünün bütün çabası bir yana, Tanrı Kamruşepa'nın sayesinde Telipinu'nun öfkesi yatıştırılır ve kaostan kurtulma gerçekleşir. Tanrıların insana yardımına karşılık insanın da tanrılara yardım ettiği durumlar söz konusudur. İnsan - tanrı işbirliği neticesinde, Hupaşiya'nın İlluyanka'yı yenmesi, insanların da üstesinden gelebildiği durumlar olduğunun kanıtıdır. Bu iş birliği zorunludur. Çünkü kara büyü her birinin hüküm sürdüğü alana yönelik olabilmektedir. Olumsuzluktan yalnızca bir kişi, bir yapı, bir kent gibi bütünün bir parçası değil tümü etkilenecektir: Ülke ve sahibi kraliyet ailesi, evren ve sahibi tanrılar... Yani, krala veya kraliyet ailesinden herhangi birine yapılan bir kara büyü tüm ülkeyi ya da bir tanrıya karşı yapılan olumsuz bir davranış bütün evreni etkileyebilir. Böyle bir gerçeklik tanrı - insan işbirliğinin sebebidir.

Hitit büyü ritüellerinde büyüün bilimle ya da dinle ilişkisinin izlerini sürmek mümkündür. Büyüde kullanılacak malzemeler hangi hastalığı sağıaltmak için seçilmişse, bütün niteliklerinin bilinmesi gerekmektedir: yatıştırıcı, ağrı kesici, ya da yara kapayıcı. Veya analogi büyü kapsamında “benzeri elde etmek” gibi bir amaçla büyü yapılıyorsa, elde edilmek istenen duruma uygun özellikteki malzemelerin ve fizik kurallarının bilinmesi şarttı: Tuzun tohumunun olmadığı gibi, zeytinin kalbinde yağ barındırdığı gibi, arka tekerleğin ön tekerleği geçemediği gibi.

⁵⁸ Kayıp Tanrı Telipinu Mitosu, Reyhan, 2016, 2.

Bu sonuçlara ulaşmak, büyü yaparken kullanılan malzemelerin hemen tamamının deneme/yanılma/gözleme/uygulama/sonucu değerlendirme gibi aşamalardan geçirilmesiyle olacaktır. Böylece Hitit insanı çevresinde gözlemlediği her türlü bitkinin, madenin ve çeşitli ürünlerin hastalıkları sağaltmada ne işe yaradığını anlayacaktır ki bugünkü bilimin temelleri de böylece atılmış olacaktır. Bilimin basit serüveni bu noktaya taşındıktan sonra ortaya çıkan “bilimsel sonuç” büyü ritüellerinde nasıl bir kullanım alanı bulacaktır? Çünkü bu noktada büyü-bilim ve büyü-tıp ikileminden büyü-bilim ve büyü-din/efsun ilişkisine geçilecektir. Şöyle ki, gümüş madenin parlak ve dayanıklı olduğunu ve ayrıca mikrop öldürücü özelliğini keşfetmek ile aynı madeni “parlaklık ya da dayanıklılık” elde etmek için büyü ritüellerinde kullanmak, büyü-bilim ilişkisinin temelini oluşturmaktadır: *“Bu gümüşün parlaklığı gibi sizin geleceğiniz de aynı şekilde parlak olsun.”* Tanrıların büyü uygulamalarının amacına ulaşması için gösterdikleri her çeşit katkı da büyü-din ilişkisini göstermektedir.

Hitit toplumunda da iyi (=ak) büyüün olumlu etkileri yanında kötü (=kara) büyüün de tehlikeli olduğu kabul edilmiştir. İyi büyü, resmi bir şekilde, toplumun her kesiminde uygulama alanı bulmuş, kara büyü ise yapanlara ölüm cezası verilecek kadar ciddi bir suç olarak görülmüştür. Hitit Kanunlarında kara büyüün tanımı şu şekilde yapılmıştır:

Paragraf 44/b “Eğer bir kişiyi biri arındırırsa (ayinden) kalan şeyleri de yakma yerine götürsün, eğer birinin ekin alanına ya da evine götürürse büyü(dür) (ve) kral yargı (lar).”⁵⁹

Paragraf 170 “Eğer özgür bir adam bir yılını öldürürse ve başka bir (adamın) adını söylerse bir mina gümüş versin ve eğer bir erkek köle (ise) o ölsün.”⁶⁰

Paragraf 111 “Eğer kilden bir insan suretine birisi biçim verirse (bu) büyü(dür) (ve) kral yargı (lar).”⁶¹

Bu davranışlarda bulunanlar kara büyü yapmış kabul edilir ve bu suçun cezası ölümdür. Hitit çivi yazılı belgelerde, kara büyüden, genelde onun sebep olduğu düşünülen sıkıntıların şikâyet edildiği durumlarda ya da kara büyü yapıldığı için kirlenen ve bu kirlilikten arınmak için ona karşı “ak/iyi büyü” yapılan zamanlarda bahsedilmektedir.

⁵⁹ Hitit Kanunları, İmparati, 1992, 65.

⁶⁰ Hitit Kanunları, İmparati, 1992, 159.

⁶¹ Hitit Kanunları, İmparati, 1992, 127.

Kara büyü ölüme kadar götürebilecek şekilde büyük zararlar verebilir, hatta ülkenin huzurunu ve gelişmesini tehdit edebilirdi. İlk kez, Eski Hitit Devleti krallarından I.Hattuşili'nin Vasiyetnamesi'nde rastlanan "büyücüler"e kral tarafından sert bir dille karşı çıkılmaktadır. Telepinu Fermanı'nda belirtilen "Hattuşa'da büyü sorununu temizleyin" ifadesi, Hitit kraliyet ailesinin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Zira, Hitit tarihinde görülen pek çok olay bu kaygıları doğrular niteliktedir.

- I.Hattuşili, karısının büyüleriyle olan ilişkisinden şikâyet etmektedir.
- Telepinu Fermanı ile "yaşlı kadınlar"a (büyücüler) karşı tepki yasal bir nitelik kazanmıştır.
- II.Tuthaliya, karısı Nikalmati ve oğlu ile birlikte kız kardeşi Ziplantawiya tarafından büyülenmişlerdir.
- II.Murşili, kendisinin açtığı bir davada, babası I.Şuppiluliuma'nın eşi Tawananna'yı karısı Gaşulawiya'yı büyü ile öldürdüğü gerekçesiyle suçlamıştır.
- Manna-DUGUD, vekil bebekler aracılığı ile I.Şuppiluliuma'nın oğlu Şarri-KUŞUH ile birlikte üç kişiye büyüler yapmıştır.
- Nikkaluzzi isimli bir kadın iki farklı malzemedden yapılmış iki vekil bebeği kullanarak bağlama büyüsü yapmıştır. Bu bebeklerden ilkinin üzerine prens PU-Şarruma, ikincisinin üzerine de "Majestelerinin düşmanının ismi" yazılmıştır.
- III.Hattuşili, Hakmiş kralı iken Arma-Tarhunda'yı büyücülük yapmakla suçlamıştır.

Doğrudan Hitit kralının hizmetinden sorumlu "Saray Görevlileri"ne yönelik hazırlanan direktiflerde, bu görevlilerin uymaları zorunlu kurallar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Bu direktiflerde özellikle krala çeşitli yollardan yapılabilecek "kara büyü"ye vurgu yapılmıştır. Örneğin kralın içme suyunun içinde saç kılı bulunması halinde, suyu hazırlamaktan sorumlu görevliye verilen ceza '*nehre gitmek*'tir (su ordali). Kral daha önceden bu suçu işleyen Zuliya'dan ve başına gelenlerden belki caydırıcı olur düşüncesiyle söz etmektedir:⁶²

Paragraf 13" "Fakat siz içeride su taşıyıcısı (olanlar), su (konusunda) dikkatli olun ve suyu devamlı olarak süzgeçten geçirin. Eskiden ben, kral, Şanahuitta kentinde su teknesinde bir saç (teli) buldum, (benim), kralın ruhu

⁶² Reyhan, 2017, 56.

hiddetlendi ve ben su taşıyıcılara (şöyle) kızdım: 'Bu kirlenmiş'. Arnili şöyle (cevap verdi): 'Zuliya (su getirmek için) öne çıkmıştı.' Ben kral şöyle (dedim): 'Zuliya nehre gitsin, eğer o temiz ise onun ruhu temizlensin, fakat temiz değilse, o zaman o ölsün!' "

Paragraf 14" "Şimdi Zuliya nehre gitti ve onun [suç]lu (olduğu ortaya çıktı). Zuliya'yı Şururešt[a] kentine koydular ve onu kral [...] ve o öldü (Zuliya suçludur)."63

Basit gibi görülen suçlara karşı ölüm cezası verilmesinin nedeni nedir? Bu ceza krala karşı kara büyü yapılmasını önlemek için alınan önlem olarak değerlendirilebilir. Kral için yapılan ayakkabı, elbise gibi eşyalar ya da araba gibi araçlar, eğer krala zarar vermek için "büyü" ile kirletilmiş malzeme ile yapılırsa ve krala temas ederse (*temas büyüsi*), bu suretle kral "kara büyü"ye maruz kalabilirdi. Kralın içme suyunda kıl bulunması da aynı mantıkla yasaklanmıştır. Saç kılı "kirli" bir vücuda ait ise, kıl hastalığının suya aktarılmasında aracı olacaktır (*aktarma büyüsi*). Yani, su, kıl vasıtasıyla kirlenecek, bu suyu içen kral da kirlenecekti. Hitit toplumunda kralın bir şekilde büyüye maruz kalması sadece kralı değil tüm ülkeyi felakete sürükleyen bir durum olarak kabul edilmektedir. Hitit hukukuna göre de kara büyü yapmak, ölümle cezalandırılacak bir suçtur. Krala karşı işlenen suçlar da aynı kapsamda değerlendirilmektedir. Krala kara büyü yapılması ise işlenebilecek en büyük suçtur.⁶⁴

Büyünün ve büyücünün varlığına olan inanç Hitit toplumunda her düzeyde kendini göstermiştir. Kara büyüye karşı duyulan korku, yaşadıkları her türlü olumsuzluğun müsebbibi olarak kara büyüü göstermelerine sebep olmuştur. Aslında Hitit tarihinde yapıldığı iddia edilen bu büyülere ait kanıt bulunmamaktadır. Kara büyü sonucu olduğu düşünülen bu suçlamaların hemen tamamının iktidarın gücünü tehdit edecek kişiler tarafından yapılmış olması, suçlamaların yapıldığı kişiyi/kişileri haksız göstermek için "kara büyü" ile suçlamanın çok etkili olduğunun bilinmesinden kaynaklanmaktadır.

I.Hattuşili, Haštayar'ın "yaşlı kadınlar" ile olan münasebetinden rahatsızlık duymuş ve ölüm döşeginde onu bu konuda uyarmıştır. Ama metinde rahatsızlık konusunun onların yaptıkları büyüler olduğuna dair bir ifade yoktur. Aslında "yaşlı kadınlar" Hitit (ak) büyü ritüellerinin uygulayıcısı olarak oldukça faaldirler:

"Büyük kral Labarna (kraliçe) Haštayar'a şöyle der: Bana karşı çıkma! Onun için kral ya da saray oğlanları şöyle demesin!: 'Bu (kadın) her zaman

⁶³ Friedrich, 1928, 47-50; Miller, 2013, 82-85.

⁶⁴ Reyhan, 2017, 58.

yaşlı kadınlara/falcılara sorar, (böyle bir şeyi) bilmek istemiyorum.' Buna karşı çıkma! Hayır! Bana her zaman tekrar sor!.[Sana] görüşlerimi her zaman bildireceğim . . ."⁶⁵

Belli ki kralın şikâyet ettiği husus, kraliçenin herhangi bir konuda kendisine değil de "yaşlı kadınlar"a danışmasıdır. Telepinu Fermanı'nda da "büyücülere ve büyüye duyulan korku" ile hareket edilmiş ve tedbir alınmıştır:

" Kim aile içinde büyücülük bilirse siz onu aile içinden yakalayın! Onu saray kapısına getirin! Kim onu getirmezse, gelecek, o insana kötü şeyler olacak."⁶⁶

Ferman'daki ifade, kraliyet ailesine yapılacak büyüye karşı duyulan endişenin yasal formudur. Aslında büyüye duyulan korku büyüün gücünün önüne geçmiştir.

Eski Hitit Dönemi'ne ait büyü ritüelleri sayıca azdır. Bunların özelliği, Mezopotamya ve Suriye etkisi altında kalmadan Anadolu'yu yansıtmalarıdır. Orta Hitit Dönemi'nden itibaren ise bu literatüre ait belgelerin sayısı artmıştır. Bunun nedeni o dönemde Anadolu'da görülen siyasi ve kültürel değişikliklerin Hitit Devleti ve toplumu üzerindeki etkisinde saklıdır. Orta Hitit Dönemi'nde daha belirgin şekilde belgelenen büyü ritüelleri, büyük çoğunlukla Anadolu'nun güneyinde ve güneydoğusunda Hurrice ve Luwice konuşulan bölgelerden özellikle Kizzuwatna'dan köken alır. Yani Hitit büyü ritüellerinin büyük grubu Kizzuwatna'daki Luwi-Hurri ortak kültürünün sonucu ortaya çıkmıştır.⁶⁷ Bu dönemde Hitit Devleti'nde yaşanan siyasi koşullardaki istikrarsızlıkların büyük bölümü kara büyü ile ilişkilendirilmiş ve bunu bertaraf etmek için ak büyü uygulamalarının sayısı arttırılmıştır. Bu dönemdeki siyasi istikrarsızlığın bir göstergesi olarak kral direktiflerinin sayısındaki artışı göstermek mümkündür. Ama bu siyasi kaosun nedeni kara büyü değil, dönemin koşullarıdır. İktidarda olan kişiler ile iktidar olma hakkının elinden alındığını düşünen kişiler arasındaki çekişme kaosun sebebidir.

Orta Hitit Dönemi krallarından II./III.Tuthaliya, kendisine, karısı Nikalmati'ye ve oğluna kız kardeşi Ziplantawiya tarafından kara büyü yapıldığını iddia etmiş ve bu büyüü etkisiz kılmak için de arınma maksatlı büyü yaptırmıştır.⁶⁸ Aslında Ziplantawiya ve II./III.Tuthaliya arasında ailevi

⁶⁵ Alp, 2001, 71.

⁶⁶ Alp, 2001, 64.

⁶⁷ Wilhelm, 1974, 5-7.

⁶⁸ Miller, 2010, 172.

sorunlar bulunmaktadır. Problemin kaynağı II./III.Tuthaliya'nın kendisinden sonra tahta çıkaracağı Arnuwanda ile ilişkilidir. II./III.Tuthaliya, Ziplantawiya'nın oğlu yerine tahta kızı Aşmunikal ile evli olan ancak hanedana mensup olmayan bir kişiyi çıkarmıştır. Bu durum bir şikâyet konusu olarak belgelere yansımada, II./III.Tuthaliya'nın bilincinde yerini almış olmalıdır. Ve bu gerekçe ile kız kardeşinin kendisine mutlaka kara büyü yaptırdığı gerçeğine inanmıştır:

“Bu kötü, büyülü diller, beyi, karısı çocukları, evi ile çevrelesin. Ziplantawiya'yı oğulları ile tutsunlar. Beye, karısına ve çocuklarına devamlı olarak hayatta kalma ve kuvvet versinler. Tanrılar ona güçlü silahlar versinler, torununu ve torununun çocuklarını yüceltsin, ülkeyi korusun.”⁶⁹

Kaygılarını kara büyü ile açıklayan, ayrıca büyü'nün toplumdaki ve hukuktaki etkisini kullanarak amacına ulaşan bir diğer örnek vaka II.Murşili'nin karısı ile ilgili yaşadığı olaydır.

İmparatorluk Dönemi krallarından I.Şuppiluliuma'nın üç eşi bulunmaktadır: Daduhepa, He/inti ve Tawananna(III) (Babilli). İlk iki eşi hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. I.Şuppiluliuma'nın Babilli eşi, kocasının ölümünden sonra kısa bir süre tahta kalan I.Arnwanda ve sonrasında kral olan II.Murşili dönemlerinde, Tawananna unvanının yetkilerini sonuna kadar kullanmıştır. Bu kraliçe için en ciddi itham ise, gelini, II.Murşili'nin eşi Gaşulawiya'ya kara büyüler yaparak ölümüne sebep olmaktadır:

“Babam tanrı olduğunda, kardeşim Arnuwanda ve ben Tawananna'ya hiç kötülük etmedik, onu görevinden indirmedik. O babamın zamanında sarayı ve Hatti ülkesini nasıl yönettiyse, kardeşimin döneminde de öyle yönetti. Kardeşim de tanrı olunca ben de ona kötülük yapmadım. Tawananna'yı hiçbir zaman indirmedim ... Siz tanrılar, onun babamın sarayını bir taş ev/mozole'ye çevirdiğini görmüyor musunuz? Babil'den eşya getirtti, başka eşyaları ise Hattuşa'da bütün halka dağıttı, geriye hiçbir şey kalmadı.”⁷⁰

Kara büyü yapmak Hitit toplumunda ciddi bir suçtur ve cezası ölümdür. Belki de II.Murşili Tawananna'dan kurtulmanın en etkili yolunun, onu kara büyü yapmakla suçlamak olduğunun farkındadır. Kraliçe ancak böyle bir suçla gözden düşebilir ve yargılanabilirdi. Bunun üzerine sarayda bir mahkeme düzenlenmiş ve Tawananna suçlu bulunmuştur. Mahkeme sonunda alınan karara göre; kraliçeye bir ev ile yaşamını sağlayacak yeterli maddi olanaklar verilmiş ve Tawananna'lık unvanı ile bütün yetkileri elinden

⁶⁹ KBo 15.10 + KBo 20.42Vs. I 33-37, Szabo, 1971, 18 vd.

⁷⁰ KUB 14.4 Vs. I 5 vd.

alınarak saraydan uzaklaştırılmıştır. Yani büyüün korkutucu gücü ile II.Murşili amacına ulaşmış, Tawananna'dan kurtulmuştur.⁷¹

İmparatorluk Dönemi krallarından III.Hattuşili de büyüü, onu kıskananların ve ona zarar vermek isteyenlerin kullandıkları bir silah olarak göstermeye çalışmıştır. III.Hattuşili, kendisine kara büyü yapıldığını iddia ederek, hakkı olmadan elde ettiği iktidarın toplumdaki tepkisini kendi lehine çevirmeyi amaçlamıştır. Büyü ile zarar verilmek istenen bir kişi durumuna bürünerek iktidar olma hırsının sorgulanmasını bertaraf etmiştir.⁷²

III.Hattuşili, ağabeyi II.Muwattalli tarafından Arma-Tarhunta'nın⁷³ yerine Yukarı Ülke'nin yönetimine getirilmiştir. Belli ki bu durumdan Arma-Tarhunta rahatsız olmuş ve III.Hattuşili'nin ifadesi ile ona kötülük yapmaya başlamıştır. III.Hattuşili, otobiyografi formundaki belgesine Arma-Tarhunta'nın daha da ileri giderek eşi ve oğlu ile birlikte kendisine büyüler yaptığı notunu da eklemiştir:

“Zida'nın oğlu Arma-Tarhunta sahibem tanrıça *Istar*'ın ve kardeşim (Muwattalli'nin) (bana karşı) lütfunu gördüğünde ve onlar hiçbir başarı elde edemeyince (o), eşi ve oğlu beni büyüyle donattılar. Tanrımın kenti Şamuha'yı (bile) büyüyle doldurdu.”⁷⁴

Sonrasında Arma-Tarhunta ve ailesi suçlu bulunmuştur. Yani kara büyü yaptıkları ithamı doğru kabul edilmiş ve Arma-Tarhunta'nın bütün mal varlığına el koyulmuştur. III.Hattuşili, Arma-Tarhunta ve ailesini bertaraf edip Yukarı Ülke'nin idaresini ele geçirmiştir. Ayrıca II.Muwattalli onu Hakmiş ülkesi kralı, karısı Puduhepa'yı da Hakmiş ülkesi kraliçesi yapmıştır.⁷⁵

Olayların tümünün ortak yanı, ortada kara büyü yapıldığına dair herhangi bir belirti olmaması ama kara büyü yapılmış olabileceğine dair güçlü hislerin bulunması ve rakibin ortadan kaldırılmasında kara büyüün en etkili itham olduğunun bilinmesidir.

Hitit toplumunda esas ilgiyi gören büyü ise; çeşitli sebeplerden dolayı kirlenmiş olan kişi (*EN/BEL SISKUR/SİSKUR*) ya da nesneyi, kirlilik durumundan “temizlemek, arındırmak” ve kirliliği bir daha geri dönemeyeceği şekilde “uzaklaştırmak” için yapılan “ak/iyi büyü”dür. Kirlilikten sadece kurban sahibi değil, onun yaşadığı ev ve halkı, hayvanları,

⁷¹ Reyhan, 2017, 94.

⁷² Reyhan, 2017, 110.

⁷³ Arma-Tarhunta, I.Şuppiluliuma'nın kardeşi Baş Meşedi/GAL *MEŞEDI* Zida'nın oğludur ve Yukarı Ülke'nin yöneticisidir. Reyhan, 2017, 109.

⁷⁴ III.Hatt. Oro., Vs. II 74-79, Otten, 1981, 16-17.

⁷⁵ Reyhan, 2017, 110.

giydiği eşyalar, çevresindeki insanlar yani sahip olduğu her şey aynı şekilde etkilenmektedir. Eğer bu kişi kral ise kirlilik kraliyet ailesi, tüm ülke ve halkı vb. kapsamaktadır. Bu yüzden büyü ritüelleri sadece insanlara değil, basit nesnelere evlere, kentlere, tüm ülkeye ve hatta tanrılara bile uygulanmaktadır ve hepsinde de amaç “temizlemek”tir (*parkueš-*).

Kirliliğin sebep-sonuç ilişkisi:

<p>a. Sebep</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kara büyü • Kötü dil • Kem göz • Tanrıların öfkesi • Kirli nesnelere temas • Cinayet işleme • Kirletilmiş gıda yeme • Tabuların ihlali • Kan dökme • Cinler, hayaletler • Arkadaşının başına vurma • İftira vb. 	<p>b. Kirlilik</p>	<p>c. Sonuç</p> <ul style="list-style-type: none"> • Halk, ordu ve hayvan sürüsü içinde salgın • Aile bireyleri arasında kavga • Bağların verimsizliği • Kısırlık • Uykusuzluk • Kâbus görme • Ordunun yenilgisi • Huzursuzluk hali • Ölüm vb.
---	---------------------------	--

- **a, b**'ye sebep oluyor, **b** ise **c**'nin ortaya çıkmasına yol açıyor.
- **a**, dışarıdan kaynaklanan ya da kişinin kendisi tarafından yaratılan ve kirliliğe yol açan sebeplerdir.
- **c**, bir kişinin veya nesnenin **a**'dan birine maruz kalması sonucu ortaya çıkan birçok istenmeyen durumdur.
- Büyünün amacı **b**'yi kaynağına göndererek ya da uzaklaştırarak **c**'den kurtulmaktır.
- **b**'nin sebep olduğu bütün bu olumsuzluklardan (**c**'den) kurtulmak, ona karşı “ak (iyi) büyü” yapmakla mümkündür.

• **Ak/iyi büyü uygulamaları**, kara büyüden ve diğer sebeplerden (a) kaynaklanan kirlenmelerin (b) yol açtığı olumsuz durumların (c) ortadan kaldırılması için yapılan **“arındırma ve kötülükleri defetme”** ayinleridir.

Büyü ile ilgili ritüeller, metinlerin giriş kısımlarında ve kolofonlarında, ^{LÜ}AZU 'kahin', ^{LÜ}HAL 'kahin', ^{LÜ}purapši “kahin”, ^{LÜ}MUŞEN.DÜ “kahin, kuş yakalayıcı, (fal esnasında) kuş uçuşunu izleyen”, ^{LÜ}A.ZU “erkek hekim”, ^{LÜ}patili 'patili rahip', ^{LÜ}SANGA 'rahip' ve ^{LÜ}GUDU₁₂ 'melhemli rahip' unvanlı erkek görevliler ile ^{MUNUS}ŞU.GI 'yaşlı kadın, büyücü kadın', ^{MUNUS}haşawa “yaşlı kadın, büyücü kadın” ^{MUNUS}SUHUR.LÂ ”oda hizmetçisi kadın, hizmetçi kadın”, ^{MUNUS}haşnupala 'ebe', ^{MUNUS}ŞÀ.ZU “ebe”, ^{MUNUS}A.ZU “kadın hekim”, ^{MUNUS}katra “tapınak görevlisi kadın”, ^{MUNUS}É.DINGIR^{LİM} tapmak görevlisi kadın” gibi unvanlar taşıyan kadın görevliler tarafından icra edilmektedir. Bazı ritüellerde, ritüeli icra eden uzmana yardım eden görevliler de bulunmaktadır. Metinlerde büyü icra eden kadın uzman olarak en çok ^{MUNUS}ŞU.GI 'yaşlı kadın, büyücü kadın', erkek görevli uzman olarak da ^{LÜ}AZU 'kâhin' görülmektedir.⁷⁶

Büyü, büyüü yaptıran (EN/BELU SÍSKUR, EN/BELU SISKUR.SISKUR “kurban sahibi”) kişi/kişiler ile diğer güçler (tanrılar ya da şeytani güçler) arasında doğru şekilde bağlantı kurabilen kişilerin işi olarak kabul edilir. Bu nedenle büyü ancak işinin ehli kişiler tarafından yapılmalı, büyücünün “*kurban sahibinin kurtulmak istediği duruma sebep olan şeytani güçler*” hakkında bilgisi bulunmalı ve müşterisini bu güçlerden kurtarma yeteneğini, önceki pratikleriyle ispatlamış olmalıdır. Büyüyü yapan kişinin donanımı, eğitimi, temsil ettiği gelenek, büyüde kullanmak için seçtiği malzemeler, tanrılardan aldığı destek, uyguladığı yöntemler; diğer yandan, ritüeli yaptıran kişinin sonuca ulaşılmasında ne kadar istekli olduğu ve talepleri ne derece yerine getirdiği de amaca ulaşmada önemlidir (pozitif etki).

Hem sözle hem de eylemlerle icra edilen büyü şekil olarak, görünmeyen ancak çok güçlü ve tehlikeli olduğu bilinen güçlere karşı bir savaştır. Savaşın galibi ya iyi bir donanımla ve etkili bir icraatla kendini gösterecek olan “büyücü” ya da ritüelin müsebbibi olan kötü güçler olacaktır. Bu noktada Hitit büyü ritüelleri büyü işiyle uğraşan kişilerin kullandığı çok etkili yöntemler ve çok çeşitli malzemelerle bu beklentiyi karşılayacak düzeydedir.

Ak büyü uygulamaları bir kişinin/kişilerin, baş(lar)ına gelen her türlü felaketin on(lar)a zarar vermek isteyen kötü güçlerden kaynaklı olduğunu düşünerek çözüm için başvurdukları gizemli bir çare arayışıdır. Aile içinde kavganın sebebi olarak kendi geçimsizliklerinin göz ardı edilip, kötü güçlerin

⁷⁶ Schwemer, 2011, 440.

sebept olduğu düşüncesiyle tekrar barışmak için Maštikka'ya gidilmesi, ordu içindeki salgının sebebi olarak fiziki kirlilik yerine Ašhella'ya gidilerek salgının kötü güçlerden kaynaklı sebebinin ortadan kaldırılması için büyü yaptırılması ve daha birçok olayda sebebin sorgulanmadan majik yollarla suçlunun aranması büyü mantığının genel karakteridir.

Bir büyüün ak ya da kara olduğu büyüün hangi tarafında olduğuna göre değişir. Hitit arşivinde bulunan ve yapılması kanunlarla kabul görmüş ak büyü uygulamalarından bazılarını kara büyü kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Yani bir taraf için olumlu/iyi sonuç diğer taraf için ise olumsuz/kötü bir sonuç hedeflenmektedir. Bu duruma örnek olarak ak büyü kapsamında yapılan Dandanku ritüelini⁷⁷ vermek uygundur: *Ritüelin amacı*, ülkeyi ve orduyu salgından kurtulmak; *Ritüelin hedefi*, salgını bir eşekle düşman ülkesine taşımak ve bu suretle düşman ülkesini kara büyüye maruz bırakmak.

Ak ve kara büyüün alanları bazen birbirlerine dokunmaktadır.

Ak Büyü

- Kirliliği kaynağına göndermek için yapılan ak büyü (**koruma amaçlı ak büyü**) (Ör. Maštikka ritüeli. Bu ritüel belki de kara büyüye karşı yapılmış bir ak büyüdür. Yani aile bireylerinin kavga etmesine sebep olarak kara büyü yapılmış olduğunun düşünülmesi ihtimal dahilindedir).

- Bir taraf için ak diğer taraf için kara olan büyü (**amacı ak, hedefi kara büyü/iki yönlü büyü**) (Ör. Dandanku ritüelinin amacı).

Kara Büyü

- Çeşitli olumsuzlukların nedeni olduğu tahmin edilen, uygulama pratiklerinin bulunmadığı kara büyü (**tahmini kara büyü**) (Ör. II.Murşili'nin karısının ölümüne kara büyüün sebep olduğunu tahmin etmesi).

- Genellikle ak büyü uygulamalarında, hedefte olan tarafa zarar vermek için yapılan kara büyü (**dolaylı kara büyü**) (Ör. Dandanku ritüelinin hedefi).

Büyü ritüelleri, Hitit toplumunda hemen her konuda büyüye başvurduklarını göstermektedir.⁷⁸ Üstesinden gelemediği konu çok olunca,

⁷⁷ KUB 7.54 III 115-18.

⁷⁸ Ünal, 1988, 71-74'de büyüye ihtiyaç duyulan durumlar şöyle sınıflandırılmıştır: "1- Çeşitli hastalıklar (baş ağrısı, öksürük, ses kısılması, göz hastalıkları, yaranma, sarılık, ağız hastalıkları, iç hastalıkları, kalp krizi, depresyon, kısırlık, uykusuzluk, kabus görme, endişe, doğum ve hamilelikle ilgili sorunlar, çocuk düşürme vb.), halk, ordu ve hayvan sürüsü içinde salgın; kirlilik ve yalancı şahitliğin yol açtığı ölüm; kral,

büyü ritüellerinin uygulama alanı da o derece genişlemiştir. Böylece büyü ile uğraşanlar her konuda büyü yapmak yerine bir ya da birkaç konuda uzmanlaşmışlardır. Örneğin Ordu içinde çıkan bir salgının giderilmesi için Ašhella'ya, cinayet işleyen bir kişinin suçunun günahından arınması için Maštikka'ya gidilmesi gibi. Her ritüel ritüeli gerçekleştiren kadın ya da erkek görevlinin sahip olduğu birikimi yansıtır.

Ritüelin bireysel olarak uygulanışları farklılıklar gösterse de genel bir şema doğrultusunda icra edilirler;

1-Giriş: Metnin giriş kısmında ve kolofonunda ritüeli yapan kişinin adı, unvanı, hangi ülkeden olduğu, ritüelin ne için yapıldığı kayıtlıdır. Bazen de ritüeli düzenleyen kişiye yardımcı başka görevliler de bulunur. Örneğin Tanrı Išhara'nın rahibi Ammihatna ritüelinde⁷⁹ “büyücüler” (LÚ.MEŠ AZU), Hapallalı Ašhella'nın ritüelinde⁸⁰ ordu komutanları (EN^{MEŠ} KARAŠ) veya Zarpiya'nın ritüelinde⁸¹ “evin beyi” (EN É^{TM}) yardımcı diğer görevlilerdir. Ayrıca ritüellerde görevli tanrılar da ritüelin işleyişini olumlu şekilde etkilemektedirler. Örneğin Maštikka ritüelinde görevli tanrılar Allani, Andaliya, İŠTAR, UTU; Ašhella ritüelinde LAMA, aniyattaş/halziyaş, IM,

---

kraliçe ve kraliyet ailesi üyelerinin ölümü; Tanrı GAZ.BA.A.A'nı kötülüğünden arınmak; 2-Çeşitli suçlar (yalan, cinayet, şiddet uygulama, büyü, kötü dil, lanet, mezara saygısızlık, ensest ilişkiler, kız bebeğin beşikte yerini değiştirmek), 3-İnsanların duygularıyla ilgili durumlar ve gerçekleştirdikleri çeşitli aktiviteleri (kral ve kraliçenin öfkesi, kralın ölümünün tahmini, ruhlara danışma, kral ve kraliçe için arındırma ritüelleri, tahta çıkma ritüelleri, inşaat ritüelleri, tapınak onarımı, bebeğin emzirilmesi, özel bir bitkiyle kişiyle kutsamak, yeni doğan bebeğe isim verme ritüeli, 4-Kişiler arası ilişkiler (aile bireyleri arasında çekişme, arkadaşlar arasında kavga, büyüklere itaatsizlik), 5-Askeri durumlar (birliğin önünde yemin ritüeli, sefer öncesi düzenlenen ritüel, zaferle dönülen sefer sonrası düzenlenen ritüel, yenilgiden sonra düzenlenen ritüel), 6-Kült ve din ile ilgili uygulamalar, (vekil tayin etme, toprak büyü, kişisel tanrılarının büyü, tanrılarının erkeklere karşı öfkesi, kült uygulamalarındaki hatalar, güneş tanrısına karşı işlenen suçlar, kara tanrıçanın rüyada görülmesi, tanrılarının yeniden yerleştirilmesi ve kültün genişletilmesi, fırtına tanrısının heykelinin dikilmesi, tanrılarını çağırma, ağız yıkama (itgahi-, itkalzi-) ayinleri, Hatti tanrılarının büyüleri için çeşitli formüller, 7-İlahi bir işaret olarak kabul edilen doğal afetler (fırtına, gök gürültüsü, şimşek, ay ve güneş işaretleri, depremler, kuşların hareketlerinin gözlemlenmesi, üzüm bağlarının verimsizliği, çekirgelerin istilası, 8-Hayvanların çiftleşmesi, 9-Diğer durumlarda sunulan kurbanlar ve ritüeller.”

⁷⁹ Ammihatna Ritüeli, bkz. Murat, 2003, 89-109.

⁸⁰ Dinçol, 1985, 30.

⁸¹ CTH 757.

UTU *ŞAME*, U; Uhhamuwa ritüelinde, IM, IMIN.IMIN.BI, UTU ya da Dandanku ritüelinde IMIN.IMIN.BI, Iyarri gibi.

2-Malzemeler: Giriş kısmından sonra ritüelde kullanılan malzemeler sıralanır. Malzemelerin miktarı ve çeşidinin fazlalığı ritüelin amacına ulaşması için önemli kriterlerdendir. Genel olarak büyü, ekonomik durumları iyi olan kişiler tarafından yaptırılmaktadır. Ancak daha alt tabakadan olan insanlardan da ekonomik durumlarına göre malzeme istenerek onlara da büyü yaptırma hakkı tanınıyordu:

“Kurban sahibi yukarı geçer ve bir eşek [sevk ederler]. Eğer fakir ise o zaman kilden bir eşek yaparlar.”⁸²

Büyü aynı zamanda toplumsal bir ihtiyaçtı. Ve bu ritüeller aracılığıyla insanların sıkıntılarını uzaklaştırmayı vazife edinen büyücüler aynı zamanda psikoterapist vazifesi görerek toplumun rahatlamasına katkı sunmaktadırlar.

3-Büyü Yöntemleri: Büyü ritüellerinin en önemli kısmı, ritüelde uygulanan büyü metotlarıdır. Kullanılan malzemelerle gerçekleştirilen büyü metotları oldukça çeşitlidir. Ritüellerde bu metotlardan bazen biri bazen de birkaçı uygulanmaktadır. Hitit büyü ritüellerinde en sık kullanılan metotlar:

Analoji:

Analoji büyü, deneysel gözleme dayanan uygulamalarıyla doğa biliminin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Analoji büyü kapsamında kullanılan formüllere, doğadaki olayların, koşulların, bitkilerin veya madenlerin bütün özelliklerinin gözlemlenmesi pratiği temel oluşturur. Amaç, benzer benzeri yaratır ilkesinden hareketle, “benzetme yoluyla istenilen sonucu elde etmek”dir. Bu büyü sözle ya da eylemle veya ikisi birlikte yapılmaktadır. Sembolik olarak yapılan eylem veya ifade edilen büyüsel sözlerle gerçek olaylar arasında ilişki kurulur. İstenmeyen durumun, doğada gözlemlenen olaylarla benzerlik kurularak uzaklaştırılması amaçlanır. Bu metodun formülü “x’in olduğu gibi y de öyle olsun” şeklindedir.

x → doğada gözlemlenen bir olay

y → kurban sahibi için istenen durum

x → “bu balık denizin boğasıdır ve bu balığın denizden ayrıldığı gibi”

y → “o günün lanetli dilleri de (kurban sahiplerinden) ayrılınsınlar”

Hitit büyü ritüellerinde doğada gözlemlenen pek çok olay analoji/benzetme büyü kapsamında kullanılmıştır: “incir ve üzüm nasıl

⁸² KUB 54.65 II 15’-16’.

tatlıysa, susuz kalan bitki nasıl kurursa, buğdayın tanesi suda nasıl şişerse, siyah *kappani* nasıl beyaza dönüşmezse, tanrılar için yapılan ekmek tekrar nasıl hamura dönüşmezse, zeytinin içinde nasıl yağı varsa, bal nasıl tatlıysa, taş nasıl ağırsa, kör görmez, kötürüm yürüyemezse, bakır nasıl sert ve kalıcıysa, tuzun nasıl tohumu yoksa ve yeşeremezse, tekerlek nasıl dönerse, arka tekerlek nasıl ön tekerleği yakalayamazsa, kandil nasıl yanarsa, kara toprak üzerine düşen suyu nasıl emerse, ırmağın akıntısı nasıl geri çevrilmezse, gebe kadın, inek ve koyun nasıl doğum yaparlarsa, minik tohum değirmen taşından öğütülmeden nasıl kurtulursa vb.⁸³

⁸³Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, 1988, 76-85. Ünal bu çalışmada analogi büyüünün kapsadığı konuları gruplandırmıştır. Bu gruplar ve gruplara ait bazı örnekler: "1- A. *Bitkilerle ilgili* (incirin tatlı olduğu gibi, asma ve üzümün şarap içerdiği gibi, üzümün tatlı olduğu gibi, buğdayın suda şiştiği gibi, susamın yağ içerdiği gibi, kesilen kamışın yeniden büyüdüğü gibi, ardıç ağacının her zaman yeşil yapraklı olduğu ve yapraklarını dökmediği gibi ...) B. *Hayvanlarla ilgili* (küçük bir domuzun çimen ve tahılla şişmanlaması ve öldükten sonra bir daha gökyüzünü ve diğer küçük domuzları göremediği gibi, katırın kısır olduğu ve doğuramadığı gibi, koyunun tuzu yaladığı gibi, köpeğin dokuz uzvunu yalayarak temizlediği gibi, sudan çıkan balığın tekrar suya dönemediği gibi ...) C. *Yiyeceklerle ilgili* (mayanın hamuru şişirdiği gibi, balın tatlı olduğu gibi, yağın yumuşak olduğu gibi, sinirli birinin birayla yatıştırıldığı gibi ...) D. *Metallerle ve minerallerle ilgili* (taşın ağır olduğu gibi, bakırın sert ve dayanıklı olduğu gibi, tuzun tohumunun olmadığı ve yeşeremediği gibi, altının dayanıklı ve sert olduğu ve alaşım olmadığı gibi) E. *Tanrılarla ilgili* (gökyüzündeki demirin fırtına tanrısına geldiği ve gökyüzünü kapladığı gibi, rahiplerin hızlı fırtına tanrısını dizginledikleri gibi, güneş ve fırtına tanrılarının ölümsüz olduğu gibi, tanrıların ve insanların birbirlerini sevdiği gibi, tanrıların *šepit* ve *ewan*'ı yaydığı ve öğüttüğü gibi.) F. *İnsanlarla ilgili* (anne ve babanın çocuklarını sevdiği gibi, sağırın duymadığı, körün görmediği, sakatın yürüyemediği gibi, insanoğlunun ölümlü olduğu gibi ...) G. *Alet edevatla ilgili* (kapı menteşesinin döndüğü gibi, kapı sürgüsünün kilidi ve kapıyı açtığı gibi, tekerleğin döndüğü gibi, arka tekerleğin öndekini yakalayamadığı gibi, kaşığın çömlekte kaynayan suyun taşmasını önlediği gibi, *huwaşi* taşlarının devrildiği gibi, fırının hiçbir şeyi yeşertmediği gibi, çamaşır toprağının kıyafetleri yumuşattığı ve üzerlerinde iplik ya da bez bırakmadığı gibi) H. *Doğa olayları ve süreçleriyle ilgili* (gökyüzünün ve yeryüzünün ölümsüz olduğu gibi, gökyüzünün ve yeryüzünün birbirine dokunamadığı gibi, gökyüzünün açık olduğu gibi, güneşin gökyüzünü ve yeryüzünü aydınlattığı gibi, rüzgarın ve yağmurun taşları yerinden oynatmadığı gibi, suyun ateşi söndürdüğü gibi, tuzun bitki örtüsünü yeşertmediği gibi, nehrin tersine akmadığı gibi, borudaki suyun tersine akmadığı gibi, pınarın toprağı çamura dönüştürdüğü gibi, yağmur suyunun kentin kirini ve pisliğini temizlediği gibi, uçurumun sonsuz olduğu gibi ...) I- *Gelenekle ilgili* (kral ve tanrılarının hizmetkarlarının onlara uzak durması gerektiği gibi) J- *Değirmen taşıyla ilgili* (Küçük tohumun değirmen taşında kaçmadığı gibi, bira tatlandırıcılarının değirmen taşında dövüldüğü gibi) K- *Hamilelerle ilgili* (hamile kadın, gebe inek ve koyunun doğurduğu

Ayrıca, bu büyü “koruma” ve “istenmeyen durumu uzaklaştırma” amaçlı da yapılmaktadır.

x → Koruyucu gücüne inandıkları canlıların kilden, içyağından veya herhangi bir malzemeden tasvirlerini yaparak, korunma talebi olan kurban sahibinin evine koyarlar (ritüelin eylem kısmı),

y → (büyücü şöyle der) “... sen kral ve kraliçenin masasındaki küçük köpeksin, gündüz başka insanları evin içine bırakmadığın gibi geceleri de kötü sözleri içeri bırakma” (ritüelin söz kısmı).

Analojilerde de tıpkı Voodoo bebekleri gibi, zarar verilmek istenen kişilerin figürleri yapılmaktadır. Hedefteki kişinin vücuduna ait tükürükten, saç telinden ya da tırnaktan bir miktar alınır ve balmumu ile karıştırılır. Ve bu karışımdan da bir figür yapılır. Bu figür artık kötülük yapılacak kişi ile aynıdır. Ona yapılacak olan her türlü muamelenin düşman üzerinde de gerçekleştiği anlayışına hizmet eden bir uygulamadır. Figür üzerinde her türlü işlem (genellikle iğne batırma) yapıldıktan sonra balmumu figür ateş üzerinde

---

gibi) *L- Mitolojik benzetmelerle ilgili* (toprak ya da denizdeki kurşun kapaklı bronz kaplara giren şeylerin bir daha çıkarılamayacağı gibi) *M- Evin köşeleriyle ilgili* (evin dört köşesinin yerde olduğu ve sallanmadığı gibi) **II-Yapay İşaretlerle Yapılan Analoji Büyüsü** *A- Hayvanların kullanılması* (kartal ve atmacalar uçurulur, saban hayvanı ayaklarından bağlanır) *B-Verimliliğin sembolü olarak kullanılan hayvan organları* (dişi domuzun üreme organı verimsiz üzüm bağına gömülür) *C- Tohum ve aletlerin kullanılması* (verim almak için tohumlar ıslatılır, ip çözülür, ip düğümlenir, kazık dikilir, düğümler ve bağlar çözülür, değirmen taşı tersine çevrilir) *D- Materyallerin değişimi* (balmumu, don yağı ve kilden yapılan tasvirler parçalanır, soğanlar soyulur, sabun ağacı kesilir ve parçalanır, koyundan bir tutam yün kesilir, yün yığınının yağ serpilir) *E- Doğal sürecin analojisi* (şarap ve su karıştırılır, şarap ve su toprağa sızar, su oluğa dökülür, meşaleler yakılır ve söndürülür, evin dört köşesini aydınlatmak için çıra yakılır, buğday başakları tohumlarının düşmesi için soyulur ...) *F- Çeşitli maddelerin yakılması* (Lifler ateşte eritilir, tuz ateşte yakılır, balmumu ve koyun yağı ateşte eritilir, kemikler yakılır ve nehre atılır, çeşitli objeler yakılır ve uzağa fırlatılır, öküz ve *şunaşşura* kuşu yakılır ve toprağa gömülür, alkali içeren bitkiler yakılır ve sabuna dönüştürülür) *G- Objeler kırılır, parçalanır ve yakılır* (çömlekler, fırınlar, pulluk ve at arabası modelleri vb. kırılır ve parçalanır, küçük figürler ayakla kırılır, kamış balta ile kesilir, çalılık yakılır, *şepit* ve *ewan* tohumları parçalanır) *H-Suyla söndürmek* (yangın suyla söndürülür, su ve bira sıcak çakıl taşlarının üzerine dökülür, yanan kozalaklar suyla söndürülür, sıcak taşlar ve yanan kozalaklar parçalanır ve suyla söndürülür) *I-Çeşitli maddelerin yerleri değiştirilir* (toprak başka bir yere götürülür, pınardan akan su başka bir yere taşınır, kötü dillerin tasvirleri tarlaya atılır).”

eritilir ve şu büyümlü sözler söylenir: “Eritmekte olduğum şey mum değil, falanca kişinin ciğeri, kalbi ve dalağıdır.”⁸⁴

Bağlantı Kurma ve Aktarma:

Kurban sahibinin arınmak istediği kirliliği ritüelde kullanılan malzemelere aktarılır. Temas yoluyla gerçekleştirilen “bağlantı ve aktarma” çeşitlilik göstermektedir:

- *Kurban sahibinin kirliliğinin objelere aktarılarak uzaklaştırılması:* Kurban sahibi ritüelde kullanılan malzemelere dokunur, baskı yapar, tükürür, devirir ya da malzeme onun ayaklarının önünde tutulur, başına koyulur, başının üzerinde tutulur, çevrilir ...vb. Böylece bu malzemelerle kurban sahibi arasında temas yoluyla bağlantı kurulur ve kurban sahibinin üzerindeki kirliliklerin bu objelere aktarıldığı düşünülür.

- *Kurban sahibine ait olan ve onunla temasta olduğu için kirliliği kabul edilen öğelerin uzaklaştırılması:* Kurban sahibinin saç, tırnağı, kirpiği, dişi, tükürüğü, salyası, idrarı ve ayrıca giyim kuşamı ve günlük hayatta kullandığı eşyaları da “parça bütüne aittir” ilkesi gereği kirliliği olduğu ve bunlarla temas eden kişilerin de aynı şekilde kirleneceği düşüncesi ile bunların yok edilir ya da ortamdaki uzaklaştırılır: Elbisesi çıkarılıp atılır, tükürüğü bir kabın ya da bir hayvanın içine hapsedilir.

- *İplik büyümlü:* Çeşitli renklerdeki ipler, kötülükleri çekmesi için kurban sahibinin vücuduna dolanarak ya da kafası ipe bağlanarak temas ettirilir. Bu sembolik bağlantı kurban sahibinin kirliliğinin ipe aktarılması içindir.

- *Su ile temizleme:* Ritüeli yaptırma sebebi olan kirliliği, bedensel bir kirlilik gibi uzaklaştırma düşüncesi ile yapılan pratikleri içerir: Üzerine tatlı su serpmek ya da temiz su serpmek, başının üzerine su dökmek, yıkamak, ellerini gözlerini yıkamak, elbiselerini yıkamak ... gibi. Ritüelde kullanılan suyun içine de suyun temizleme gücünü arttırmak için tuz (MUN) ya da natron (^{NA4}nitri) gibi malzemeler katılır.

- *Kurban sahibinin taranması, ovulması, silinmesi, fırçalanması, bir bitki veya temizlik malzemesi ile masaj yapılması:* Bu gibi uygulamalar “bağlantı ve aktarma büyümlü” kapsamındaki davranış şekilleridir ve kirliliğin fiziksel kirlilik gibi uzaklaştırılması düşüncesine dayanmaktadır.

- *Bir yerden geçme:* Aktarma büyümlerinin bir uygulaması da bir yeri yürüyerek ya da sürünerek geçme şeklindedir. Bu yöntemin mantığı kişinin üzerindeki kirliliğin sürünerek geçtiği objeye aktarılacağı düşüncesine

---

⁸⁴ Ünal, 2011, 48.

dayanmaktadır. Örneğin, ritüel sahibi dikenli çalılarından yapılan bir kapıdan sürünerek geçiriliyor ve sürünme sonucu kirlilik bu çalılara takılıyor ve kurban sahibi arınıyor. Geçme eylemi çeşitli şekillerde olabilmektedir: Bir kapıdan, bir çalılıktan, bir ağın içinden, bir kazandan ya da ateşin içinden. *Ateşin içinden geçme*, kirliliğin uzaklaştırılmasında kullanılan en etkili yöntemlerden biridir. Bir yerden bir yere geçme, kirlilik ve temizlik arasındaki sınırdan temiz olana geçme anlamı da taşıyor olmalıdır.

- *Saklama*: Bu uygulamada kirliliğin saklanarak kurban sahibinden uzaklaştırılacağı düşüncesi hakimdir. Örneğin Maštikka ritüelinde yaşlı kadın bir kabı iki kurban sahibinin elbisesinin altına tutar ve şöyle der: “size söylenen kötü sözleri de (bu kap) aynı şekilde saklansın.”

- *Madenlerle temas*: Bu uygulamada temizliğin, saflığın sembolü olarak görülen bazı madenler arınma amaçlı kullanılır. Ammihatna ritüelinde yaşlı kadın kurban sahibinin ağızına gümüş koyar ve şöyle der: “Erkek ve kadın tanrıların huzurunda gümüş gibi temiz ol.”⁸⁵

Özdeşleştirme ve Yerine Geçme (Günah Keçisi)⁸⁶:

Bir kişinin/nesnenin yerine başka bir kişinin/nesnenin “vekil olarak geçmesi” onunla “özdeşleştirilmesi” ve bu vekilin, üstlendiği kirlilikleri çok uzaklara “taşması” ya da bu kirliliklerle birlikte ritüel esnasında “yok edilmesi” esasına dayanan bir uygulamadır. Hitit büyü ritüellerinde kurban sahibinin “yerine geçme” iki şekilde olmaktadır: *tarpalli* ve *nakkušši*.

Tarpalli:⁸⁷ Ritüellerde kurban sahibinin yerine vekil olarak seçilen ve vekalet ettiği kişiye yönelen kötülükleri üzerine çeken canlı varlıklar ve cansız objelerdir. Bu objeler ritüel esnasında üstlendikleri kötülüklerle birlikte yok edilmektedirler. Ritüel metinlerde görevlendirilen *tarpalli*'ler canlı ve cansız olarak bulunmaktadır.⁸⁸

⁸⁵ Ammihatna Ritüeli, KBo 5.2 IV 60, bkz. Murat, 2003, 89-109.

⁸⁶ “Hastalık ve günah yükünü insanın kendisinden bir başkasına ya da bir hayvan veya eşyaya aktararak ondan kurtulmasıdır. Romalılar, hastalık ateşini geçirmek için hastanın tırnaklarını keser, kesik tırnakları gün doğumundan önce, balmumu ile bir komşusunun kapısına yapıştırırlardı; bundan sonra ateş hastadan komşusuna geçirdi.” Frazer, 1992, 146.

⁸⁷ Luwice *tarpai*- “temsil etmek, değiştirmek” (Laroche, 1959, 106) fiilinden türemiş bir kelime olan *tarpalli* için “Bild, (ritueller) Personalersatz, Ersatz, Substitut” (resim, tasvir, vekil) anlamları verilmiştir (Friedrich, HW, 216). Bu kelimenin Hurrice karşılığı *puhugari* “remplacement, échange” (yerine koyma, değiştirme)dir (Laroche, 1976, 204).

⁸⁸ Reyhan, 2003b, 130.

- Maštikka ritüelinde iki kurban sahibi bir koyunun ağzına tükürürler ve daha sonra onu yaşlı kadın koyunu iki kurban sahibinin üzerine tutar ve şöyle söyler: “(Bu koyun) izin için bir vekil (*tarballi*) olsun, vücutlarınız için bir vekil (*tarballi*) olsun.” Daha sonra yeri kazarlar ve kirlilikle doldurulmuş koyunu kazdıkları çukurun içinde keserler. Böylece koyun, tükürük vasıtasıyla içine hapsedilen lanetlerle birlikte, sonsuza kadar kurban sahiplerinden uzaklaştırılmış olur.

- Canlı *tarballi*'lerden başka, çeşitli objelerin de *tarballi* olarak kullanıldığı görülmektedir. Maštikka ritüelinde “İşte bu tencere sizin başınız için *tarballi*'dir” şeklindeki ifadeden sonra Maštikka kirliliğin yüklediği tencereyi kırar.

- İnsan, öfkeli tanrıların en çok tercih ettikleri vekildir. İnsanların da *tarballi* olarak kullanıldığını gösteren önekler bulunmaktadır. Metinde *tarballi* olarak getirilen insanların canlı olmalarına özellikle vurgu yapılmıştır: “... Ayrıca canlı *tarballi*'leri (vekilleri), bir kadın ve de bir erkeği getirirler.”⁸⁹

Büyük ritüellerinden *tarballi* olarak kullanılan nesnelere kırılarak, yakılarak, canlıların ise, öldürülüp gömülerek yok edildiği anlaşılmakta, ancak, insanların akıbeti hakkında bilgi verilmemektedir.

Nakkušši:⁹⁰ Ritüellerde “her türlü kötülüğü bir yerden başka bir yere taşıyarak uzaklaştırması için salıverilen canlılar olarak tanımlanmaktadır. Ritüeldeki sembolik işlevi kendilerine yüklenen kötülükleri çok uzaklara taşımaktır. Bu nedenle *nakkušši* olarak kullanılan canlılar, *tarballi* olarak kullanılanların aksine, öldürülmemeleri ve kötülükleri kurban sahibinden uzaklaştırmaları için özellikle salıverilmeleri gerekmektedir.

- Ambašši ritüelinde kötülük bir fare ile (PÉŠ.TUR) uzaklara, yüksek dağlara, tepelere ve vadilere taşınmaktadır; “... ve onları, kötülükleri senden aldım ve onları bir fareye yükledim, bu fare yüksek dağlara, derin vadilere, (çıkacağı) uzun yolculuklara onları da götürsün.”⁹¹

- Şamuha kentinin ayininde ise kötülüklerin taşıyıcısı (*nakkušši*) olarak cansız bir obje bir gemi (^{GİS}MÁ) kullanılmıştır; “Nehrin bu gemiyi uzaklara götürdüğü gibi” ifadesinden sonra tanrının huzurunda yapılmış her türlü

⁸⁹ KUB 17.18 Vs.II 17-18.

⁹⁰ Hurrice, *nakk-* “göndermek, salıvermek, gitmesine izin vermek”, Laroche, 1976, 176-177.

⁹¹ CTH 391, KUB 27.67 II 37-40, Reyhan, 2003b, 133.

kötülüğün nehir tarafından götürülmesi ve gemiden hiçbir iz kalmadığı gibi tanrının huzurunda da kötü sözlerin kalmaması dilekleri ifade edilmektedir.⁹²

- İnsanın *nakkušši* olarak kullanıldığı ritüellerde genellikle tutsaklar (^{LÚ}ŠU.DAB) ya da yabancılar (^{LÚ}dampupi) tercih edilmektedir.⁹³ Puliša ritüelinde salgın hastalığın çıkış sebebi olarak kabul edilen düşman ülkesinin tanrılarını memnun etmek için bir “insan vekil” gönderilir. Kral bir düşman ülkesine yaptığı sefer sonucunda ülkesine salgını getirmiştir. Bu salgına ise düşman ülkenin erkek ve dişi tanrısı sebep olmuştur:

“Onun düşman ülkesinin sınırlarından geldiği gibi bu ülkeden bir erkek tutsak ve bir kadın yakalarlar. Kralın düşman ülkesinden geldiği aynı yolda, kral o yola geçer ve bütün beyler de onun yanına geçer. Erkek tutsağı ve kadını onun huzuruna getirirler. (Kral) kendi elbiselerini çıkarır ve bunları erkek (tutsağa) giydirirler ve kral erkek (tutsağa) şöyle der: Eğer kral iyi değilse o zaman onun yerine ayini idare edecek birini gönderir ve o kişiye şöyle der: ‘Eğer bu salgını düşman ülkesinin bir erkek tanrısı yapmışsa (sebepl olmuşsa), ben ona vekil⁹⁴ olarak süslenmiş bir adam verdim. Onun kafası büyüktür, kalbi büyüktür, uzvu büyüktür. Şimdi sen, erkek tanrı bu süslenmiş adam ile memnun ol. Krala, beye, karargâha ve Hatti ülkesine iyi ol (dost ol). Ayrıca, salgını bu erkek tutsak alsın ve düşman ülkesine götürsün.’ ...”⁹⁵

Bu ritüelde *nakkušši* vazifesi gören bir erkek tutsak ile bir kadındır ve bu kişiler vebanın geldiği düşman ülkesinden getirilmiştir. Vebayı düşman ülkesine taşımakla görevlidir.

Ritüelde ayrıca salgını geldiği yere götürmesi için *nakkušši* olarak süslenmiş bir boğa (GU₄.MAH) ve bir kuzu (UDU.ĀŠ.SAL.QAR) kullanılmıştır.⁹⁶

Tanrıları Çekme/Çağırma:

Kirlilik (*paṣratar*) sebebiyle ülkeyi terk edip uzaklara giden ve bolluk bereketi de beraberinde götüren tanrıyı geriye, yani ülkesine döndürmek için yapılan ritüel uygulamalarıdır. Tanrıda oluşan öfke ve kinin nedeni büyüsel

⁹² KUB 29.7 Vs. 53 vd., Reyhan, 2003b, 134.

⁹³ Haas, 1987-1990, 246.

⁹⁴ ^{LÚ}PUHISU Vs. st 16.

⁹⁵ Puliša Ritüeli, CTH 407, KBo 15.1 I 6-22, Kümmel, 1967, 112-113.

⁹⁶ CTH 407, KBo 15.1 I 37-44, Reyhan, 2003b, 132-134.

kirlenme olarak kabul edilmiştir. Öfkeli tanrı ülkesini terk edip çok uzaklara gitmiştir:

“Tanrı kirlilik yüzünden uzağa kaçtı ve eğer gökyüzüne gittiye, eğer dağa gittiye, eğer denize gittiye, eğer yedi yola gittiye ...”⁹⁷

Tanrı giderken de ülkede iyi olan her şeyi götürür. Hatti kökenli “Kaybolan Tanrı Telipinu” mitosu, bu durumu özetleyen bir örnektir:

“Tanrı Telipinu öfke nöbetine tutulmuştur...O, (aceleyle) sağ ayakkabısını sol ayağına ve sol ayakkabısını sağ ayağına giydi. (ve ülkesini terk etti, onun gidişiyile) pencereleri sis tuttu (doldurdu), evi duman tuttu (doldurdu), ocaktaki odunlar boğuldu, altardaki tanrılar boğuldu, ağıldaki koyunlar boğuldu, ahırdaki sığırlar boğuldu, koyun kuzusunu reddetti, inek buzağısını reddetti, Telipinu çekip gitti, tohumların ve hayvanların doğurganlığını, verimliliğini, gelişmesini, bereketliliğini ve bolluğunu (da) bozkıra ve çayıra götürdü.”⁹⁸

“Tanrıyı çağırma/çekme ritüelleri (Evokationsrituale)” aynı zamanda, kaybolan tanrıyı öfke ve kinden kurtarmak için yapılan bir “arınma/arındırma ritüeli”dir. Bu ritüeller genel olarak bir ritüel şema doğrultusunda uygulanmaktadır:

- Tanrı ya da tanrıçaları çağırma, ritüellerin icracısı olan LÚAZU, LÚpatili, LÚpurapši gibi görevliler tarafından yapılmaktadır.
- Ritüel için çok miktarda ve çeşitte kurban malzemeleri sıralanmaktadır.
- “Tanrıların çağırılması” işlemleri, ritüelin amacına uygun malzemelerin hazırlıkları tamamlandıktan sonra başlatılmaktadır.
- Ritüel icracıları tanrıları geri dönmeye ikna etmek zorundadır. Bazı ritüellerde ayin eylemlerine eşlik eden dualar ve yalvarmalar tanrıyı ikna çabalarıdır. Bir tapınağın kirlenmesinden dolayı ülkeyi terk eden tanrıların geri dönmelerini sağlamak için düzenlenen ritüelde, hazırlıkların tamamlanmasının ardından büyücü rahibin yaptığı “çağırma duası” bu duruma örnektir. Tanrılara yalvarılırken, onları çağırma gerekçeleri de vurgulanmaktadır:

“Bundan sonra biz sizi majestelerinin iyiliği için çağırıyoruz, size yalvarıyoruz, dua ediyoruz ve size en iyi, en temiz kurbanı getireceğiz. (Şimdi) bu kötü insandan ayrılın ve kurban sahibinin evine geri gel[in ve ona

⁹⁷ KBo 23.1 I 19-22.

⁹⁸ KBo 23.1. I 19-22, Reyhan, 2012, 245-259.

hayat] sağlık, çeviklik, uzun yıllar, tanrıların memnuniyetini, tanrıların dostluğunu, ruh parlaklığını (verin) erkek çocuklar, kız çocuklar, torun ve torun çocukları ve[rin.]”⁹⁹

- Tanrıların dönüşünü sağlamak için yapılan sembolik eylemlerin başında “yolların yapılması ve donatılması” gelmektedir. Bu sebeple tanrılar için cazip olan ekmek, yağ, bal, güzel kokulu yemekler ve çeşitli içecekler ile onların çağırılacağı yollar/yol ayrımları yapılmakta/çizilmekte ve aynı yiyeceklerle ya da aynı nitelikteki başka yiyeceklerle bu yollar donatılmaktadır:

“Sonra hasırdan bir masanın *kureššar* bezini aşağı çekerler ve onunla yolu yaparlar ve *kureššar* bezinin önünde lapadan bir yol çizerler, lapadan yapılmış yolun bir tarafına baldan bir yol çizerler, diğer tarafına ise sıvı yağla karıştırılmış şarapla bir yol çizerler.”¹⁰⁰

Tanrıların dönüşü için sadece yollar yapmak ve yolları donatmak yeterli değildir; tanrılar için yolları her türlü engelden temizlemek ve cazip yiyeceklerle yapılan yolları tanrıların yemesini sağlamak gerekmektedir.

- Çağırma ritüelleri genellikle kentin dışında ve kapalı olmayan mekânlarda icra edilmektedir. Bu özelliği ile kentteki tapınaklarda, yani kapalı mekanlarda yapılan kurban ayinlerinden farklılık göstermektedir. Kader tanrıçalarının ve sedir tanrılarının çağırılmaları ilgili iki metinde de ritüel için seçilen alanlar kentin dışındadır.

Ortaköy/Şapinuwa arşivinden (Or.94/136) baş tarafı kırık olan bir “çağırma ritüeli”nde tanrıları çağırma ile ilgili kalıp aşağıdaki gibidir¹⁰¹;

“DINGIR^{LUM} HUR.SAG^{MEŠ} hu-it-ti-ia-an-zi”

ÍD^{MEŠ HIA}

TÚL^{MEŠ HIA}

a-ru-ú-na-az

ne-pí-ša-az

“Tanrıyı, dağlardan, nehirlerden, kaynaklardan, denizden, gökyüzünden çekerler/çağırırlar”.

⁹⁹ KUB 15.31 I 46-55.

¹⁰⁰ KUB 15.34 I 21-25.

¹⁰¹ Reyhan, 2016, 15-16.

Çağırma ritüellerinde, tanrıları yollara çağırarak için yapılan ayinlerden başka, ayinin gücünü arttırmak için özellikle kuşların yakılarak (warnu-) ya da kanları akıtılarak (şipant-) yeraltı tanrılarına sunulması şeklinde işlemler de uygulanmaktadır.

Tanrılara Sunma ve Tanrılardan Yardım İsteme:

İnsanlar yaşadıkları olumsuzlukların büyük çoğunluğunun, tanrılar tarafından verilen bir ceza olduğunu düşünmektedirler. Arzawalı Uhamuwa'nın ritüelinde ülkede görülen vebaya sebep olan düşman bir ülkenin tanrısıdır:

“Arzawalı adam Uhamuwa şöyle (der): Eğer ülkenin içinde (insanlar) ölüyorsa ve eğer bunu herhangi bir düşman (ülkesinin) tanrısı yapıyorsa ona şöyle yapacağım ...”¹⁰²

Ritüel, tanrının Hatti ülkesine dost olması için yapılan uygulamalarla doludur. Örneğin tanrıyı memnun etmek için çeşitli iplerle süslenmiş bir koç getirilir ve bu koç düşman ülkesine giden yola sürülür. Bu yapılırken de ritüele sözlü olarak devam edilir.

Maštikka'ya ait *taknaz da*¹⁰³ “yerden almak/tanrılarını yatıştırmak” ritüelinde de yeraltı tanrılarına kurbanlar sunmuşlardır. Bu ritüelde kötülükler bir koyuna ve bir tekeye yüklenmiştir. Ve hayvanlar öfkelerini dindirmek için yeraltı tanrılarına sunulmuştur.

II.Murşili de karısı Gaşulawiya'nın hastalığının çaresi olarak güzel bir kadını Tanrıça Lelwani'ye sunmuştur:

“Ey tanrım, eğer bende hastalık arıyorsan .... Bu kadın benim yerimi alacaktır. Onu sana güzel bir kıyafetle sunuyorum. Benden daha zekidir, saftır, parlaktır, beyazdır, her bakımdan güzel görünür.”¹⁰⁴

Kefaret Ödeme:

Kefaret, işlenen bir günahın bağışlanması için yapılması gereken eylem ya da verilmesi gereken bedeldir. Maštikka'nın “cinayet işleyen birini arındırmak için yaptığı ritüel”de böyle bir durum söz konusudur. Bu ritüel, metnin kolofonunda da belirtildiği gibi, “cinayet işleyen ve bu sebeple ruhen kirlenmiş kurban sahibini temizlemek, arındırmak için yapılan bir kefarete ritüelidir. Cinayet işleyen kişi işlediği suçun cezasını Hitit kanunlarının belirlediği şekilde çekmiş olmalıdır. Bu ritüel “öldürme” eyleminden dolayı

¹⁰² KUB 9.31 II 43-45, Goetze, 1969, 348.

¹⁰³ Bkz. *taknaz da*- ritüeli, Reyhan, 2003a, 165-196.

¹⁰⁴ KBo 4.6, 10-14.

ortaya çıkan “kirlilik” ve “suçluluk” durumundan arınmak için yapılmıştır. Cinayet işleyen kişi ritüelde sembolik olarak öldürdüğü kişinin yerine bir kişi vererek kefareti ödemiş olmaktadır. Ritüeldeki sembolik davranışlarda sergilenen kefaret ödeme eylemi ile Hitit kanunlarında cinayet işleyen kişiye öngörülen ceza paralellik göstermektedir:

Ritüelde, cinayet işleyen kişi öldürdüğü kişinin cinsiyetine göre kefaret ödemektedir:

“Eğer bir adam öldürülürse bir adamı yerleştirirler eğer bir kadın öldürülürse bir kadını yerleştirirler”¹⁰⁵

Kanunlarda, öldürülen kişiye karşılık kişi verilmektedir:

Paragraf 1 ”[Eğer bir adamı] ya da bir kadını [bir kav]ga sonucu biri öldürürse [onu teslim ets]in ve erkek ya da kadın dört kişi versin ve <böylece suç> [evinden uzaklaştırır]”¹⁰⁶

Hitit kanunlarında cinayet işleyen kişiye verilen ceza kişinin hür ya da köle oluşuna göre değişmektedir.¹⁰⁷

4-Ritüelin Yapılma Zamanı: Günün belli saatlerinin büyü ritüellerinin amacına ulaşmasında daha etkili olacağı düşünülmektedir. Gün ağardığı zaman (lukkatta), sabahleyin, ertesi gün (karuwarwar), geceleyin (GE₆/işpant-), akşam vakti (nekuz mehur), güneş henüz doğmadan (kuitmaan ^dUTU-us nawi uizzi), güneş doğduğu zaman (^dUTU-uş upa), güneş henüz batmadan (^dUTU-uş AŞAR-ŞU nawi epzi), ikindi vakti geldiğinde (mahhan-ma miştiliya mehur tieizzi), ikinci gün sabah erkenden, hemen (INA UD.II^{KAM} man lukkatta kariuariuar hudak), suyun yıldızlar altında bekletildiği gece vakti (nu widar ANA ŞAPAL MUL^{HI.A} şeşzi), ertesi gün güneş doğunca (man lukkatta ^dUTU-uş upzi) vb. gibi ifadeler ritüellerin başlama ya da ritüeldeki bazı olayların gerçekleştirilme zamanları olarak verilmektedir.

Ritüellerde bir takım majik işlemler için özellikle günün belli zamanları tercih edilmektedir. Ammihatna ritüelinde suyun arındırma özelliğinin arttırılması için gece boyunca yıldızlar altında bekletilmesi gerekmektedir.¹⁰⁸

5-Ritüelin Yapılacağı Yerler: Büyü ritüeli hangi amaçla yapılırsa yapılsın (ak ya da kara), bir takım kötü güçlerin ortaya çıktığı, çıkması için çaba gösterildiği uygulamalardır. Kirlilikten arınmak için yapılan bir ak büyü

¹⁰⁵ KUB 17.26 Vs. 12-15, *ešhar iia*- ritüeli, Bkz. Reyhan, 2016, 28-38; Reyhan, 2018, 66-99.

¹⁰⁶ Hitit Kanunları, İmparati, 1992, 37.

¹⁰⁷ Hitit Kanunları 2., 3. ve 4. Paragraflar, İmparati 1992, 36-39.

¹⁰⁸ KBo 5.2 Vs.II 28, Murat, 2002, 126.

ritüelinde, büyücü çeşitli majik işlemlerle önce kirliliği ortaya çıkaracak ve sonra da bu kötülüğü ortamdaki uzaklaştıracaktır. Bu durum yeni bir kirliliğe zemin teşkil etmektedir. İşte bu anlayışla büyü ritüellerinin yapılacağı alanların, insanların yaşadıkları, tarım yaptıkları, dini seremonilerini gerçekleştirdikleri yerlerden uzak olması; nehir kenarları, düşman ülkesine giden yola yakın açık arazi, düşman sınırı, meskun araziler, tarımın yapılmadığı, pulluğun ulaşmadığı yerler olması mutlak koşul olarak görülmektedir. Bazı ritüellerde “kapının önü” ritüelin gerçekleştiği yer olarak belirtilmektedir. Muhtemelen işlem bittikten sonra kapının kapatılacağı ve kötülüğün bu suretle içeri giremeyeceği düşüncesinden böyle bir tercih yapılmıştır.¹⁰⁹

6-Ritüelde Kullanılan Malzemelerin Ortamdan Uzaklaştırılması: Hitit kanunlarında büyüünün tanımı yapılırken “eğer bir kişiyi biri arındırırsa (ayinden) kalan şeyleri de yakma yerine götürsün, eğer birinin ekin alanına ya da evine götürürse büyü(dür) (ve) kral yargı (lar)” ifadesi kullanılmıştır. Bu tanımdan anlaşıldığına göre, ritüelde kullanılan malzemelerin yeni bir kirliliğe neden olmaması için yaşam alanından çok uzaklara götürülmesi gerekmektedir. Ritüel uygulamaları sırasında da bu duruma göre davranılmış, *tarpalli* ve *nakkušsi* aracılığı ile kirlenmiş objeler ya yakılarak, kırılarak, parçalanarak, gömülerek, canlılar öldürülerek, ya da çok uzaklara, dağlara, gökyüzüne, düşman ülkesine ya da nehre sürülerek ortamdan uzaklaştırılmışlardır.

Maštikka'nın aile içi kavgalara karşı yaptığı ritüelde (CTH 404) iki kurban sahibinin başlarından aşağı döktükleri, ellerini ve gözlerini yıkadıkları (belki temizliğin daha etkili olması için içine temizlik malzemesi de katılan) su, arındırdığı kurban sahiplerinin kirlileriyle birlikte bir sığır boynuzunun (SI GU₄) içine dökülmekte ve mühürlenerek boynuzun içinde hapsedilmektedir. Ritüellerde yapılan bütün uygulamaların sonunda (kullanılan malzemelerin yok edilmesi gereği ile) yapıldığı gibi, bu kirli suyun da sonsuza kadar kapalı kalması, bir daha geri dönmemesi gerekmektedir. Bu amaçla kirli suyun hapsedildiği boynuzun mührünün kırılması imkânsız bir zamana bırakılmaktadır; “Eski krallar geri geldiklerinde ve ülkenin durumunu denetlediklerinde, ancak o zaman bu mühür kırılınsın.”¹¹⁰

¹⁰⁹ Reyhan 2003b, 139; Dinçol, 1986, 31.

¹¹⁰ KBo 39.8 IV 28.31), Reyhan, 2003b, 140.

Kirliliğin Yeraltı Dünyasına Hapsedilmesi/Kurban-Ritüel Çukurları:

Yeraltı dünyası kirliliğin hapsedilebileceği en güvenilir yerlerden biridir. Ritüel metinlerde kirliliğin insanın vücudundan çıkarılıp, kara toprağın derinliklerine gönderilmesi bütün aşamaları ile tasvir edilmiştir:

“(Kirliliği) el bileği parma[klara verdi], parmaklar tırnaklar[a verdi], tırnaklar kara topr[ağa (yeraltına)] verdi, kara toprak güneş tanrıçasına [götürdü], güneş tanrıçası denize götür[dü].”¹¹¹

Tanrı Telepinu mitinde de yeraltında tanrının öfkesine neden olan kirliliği saklayan yedi büyük fiçı bulunmaktadır:

“Beççi yedi kapıyı açtı, yedi sürgüyü çekti. Aşağıda, kara toprakta tunçtan yedi fiçı duruyordu kapakları kurşundan, kilitleri demirdendi. İçlerine ne girse tekrar çıkamazdı, orada kaybolurdu. Onların Telepinu'nun öfkesini, gazabını, saldırganlığını ve sinirini almasına izin ver ki bir daha geri gelmesinler.”¹¹²

Maštikka ritüelinde de kirlilik kazılan çukurlara hapsedilmiştir:

“Yaşlı kadın domuz yavrusunu alır, onu onların (kurban sahiplerinin) üzerinde tutar ve şöyle söyler: ‘bak bu ot ve tahıl ile beslenmiş (domuz) nasıl gökyüzünü (bir daha) göremeyecekse ve sonra domuz yavrularını (bir daha) göremeyecekse, iki kurban sahibi de kötü lanetleri aynı şekilde görmesinler’, (sonra) domuz yavrusunu onların üzerinde çevirir sonra onu öldürürler, yeri kazarlar ve domuz yavrusunu (kazdıkları çukurun) dibine koyarlar, şarap sunarlar, (onları) toprağın içinde tutarlar”¹¹³

Ritüel amaçlı açılan çukurlar, kirliliklerin kuşlara¹¹⁴, bir domuz yavrusuna ya da başka bir hayvana veya herhangi bir objeye hapsedilerek yeraltı tanrılarına gönderilmeleri için bir kanal vazifesi görmektedirler. Tanrılarla iletişim bu çukurlarla gerçekleştirilmektedir. Bu çukurlar aynı zamanda, yeraltı tanrıları için yol ve dünyalar (yeraltı ve üstü) arası geçişi sağlayan kapı vazifesi gören imgelerdir. Metinlerde bu çukurları ifade eden bazı kelimeler vardır: hattešsar/pattešsar, wappu, apí, ÁRAH.¹¹⁵

Šapinuwa'da Ağılönü kutsal alanında yapılan arkeolojik kazılarda çok sayıda kurban çukuru bulunmuştur. Bu çukurların içinde ele geçen hayvan

¹¹¹ KUB 33.66 II 3'-8'.

¹¹² KUB 17.10 IV 14-19, Schwemer, 2011, 441.

¹¹³ Maštikka Ritüeli, Vs. II 44-54, bkz. Reyhan, 2002.

¹¹⁴ Kuş kurbanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Reyhan, 2016, 18 vd.

¹¹⁵ Reyhan, 2016, 22.

kemikleri ve özellikle yanmış kuş kemikleri, tırnak ve gagaları kurban ritüellerinin arkeolojik delilleri olarak kabul edilmektedir.¹¹⁶

7-Ritüel Ücreti: Ritüeli gerçekleştiren kişiler yaptıkları işin karşılığında bir ücret almaktadırlar. Ritüel metinlerde ya da Hitit kanun maddelerinde - ki kanunlarda birçok işe karşılığı olan fiyatlar belirtilmiştir – onların ücretlerinin ne olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır. Ritüel uygulayıcıların yaptıkları işin bedeli olarak, ritüel için talep edilen miktarı ve çeşidi oldukça fazla olan malzemelerden aldıkları çeşitli ritüellerden anlaşılmaktadır. Maštikka'nın aile içi kavgalara karşı yaptığı ritüelde yaşlı kadın bir koyunu ve iki kurban sahibinin çıkarıp attığı elbiseleri almaktadır. Ritüelde hem koyun hem de elbiseler gördükleri işlemler sonucu kurban sahiplerinin kirliliği ile dolmuştur:

“Bir koyunu sevk ederler ona “vekil (=nakkušši)” denir. Yaşlı kadın tatlı kurban ekmeğini ve bir şarap testisini alır, koyunu güneş tanrısına sunar ve yaşlı kadın şöyle der: ‘Ey güneş tanrısı, onlara ağız ve dil için bir vekildir.’ Sonra bir koyun sunar, kurban ekmeğini parçalar, şarap sunar, koyunu ise öldürmezler, onu yaşlı kadın alır.”¹¹⁷

Burada çelişkili bir durum söz konusudur. Kurban sahibinin üzerindeki kirliliği alıp uzaklara taşıma görevi üstlenen *nakkušši*'lerin öldürülmemeleri ve salıverilmeleri gerekmektedir. Bu ritüelde de koyun öldürülmemiş, yaşlı kadın tarafından alınmıştır:

“Ve iki ritüel beyi *huwaši*-taşlarını ayaklarıyla [iter(ler.)] Ve o ateşin ortasından geçer ve [(giydikleri gösterişli kıyafetleri)], onları fir[(latırlar.)] [(V)]e onları yaşlı kadın kendisine alır.”¹¹⁸

Yine aynı ritüelde Maštikka kurban sahiplerinin çıkarıp attıkları elbiseleri de almaktadır. Bu elbiseler kurban sahiplerinin vücutlarına temas etmiştir ve üzerlerindeki kirlilik elbiselere aktarılmıştır. Kirliliğin uzaklaştırılması mantığına göre gerek koyun gerekse elbiseler ritüel sırasında yok edilmelidir ya da uzaklaştırılmalıdır. Ancak kirliliklerin hapsediği koyunu ya da kirliliğin temas ettiği elbiseleri yaşlı kadının kendisi için alması düşündürücüdür.

Ritüelde kullanılan malzemelerin kurban sahibi tarafından geri alınmadığının ve o malzemelerin ritüeli yapan kişiye bırakıldığının kanıtı olarak Hatiya tarafından yapılan ritüeli göstermek mümkündür:

¹¹⁶ Süel, A.-Süel, M., 2011, 93-100; Süel, A.-Süel, M., 2013, 178-193.

¹¹⁷ KBo 39.8 Rs.III 38-43.

¹¹⁸ KBo 39.8 Rs.IV 5-8.

“Bu ayinde kullandığım pişmiş topraktan (ve) hasırdan aletleri, onları ben alacağım, kurban sahibi hiçbir şeyi geri almaz.”¹¹⁹

Daha birçok büyü ritüelinde ritüel icracısının malzemelerden kendisi için aldığı bilinmektedir. Ancak bu ücret midir yoksa ritüelin bir gereği midir sorularının cevabı kesin değildir.

8-Karşı Büyü: Hitit büyü uzmanlarının büyüü bertaraf etmek için çaba gösterdikleri muhakkaktır. Hitit toplumunda kara büyüünün ölümcül etkisinin kabul gördüğü, sadece yasalarında ona karşı olduklarını gösteren hukuki düzenlemelerden değil, Hitit insanının zihninde yarattığı travmanın belgelere yansımış halinden de anlaşılmaktadır:

- Allaiturahhi'nin yaptığı büyü, kara büyüye karşı büyücülerin aldığı tavrı göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

“Büyü yapan insan hangi sözleri söylediye, her neyi bir araya getirdiyse, ne beddua ettiyse, herhangi bir yerde ne yaptıysa onları (doğru yapmayı) bilmezse, büyü yapan insan büyüü bir kule gibi inşa ettiğinde, onu bağlarım, onu bir araya getirdiğinde, onun karşısındayım. Büyülü sözlerini bir kule gibi yıktığım gibi ve onu iple bağladığım gibi çözdüm.”¹²⁰

- Arzawalı Alli adında “yaşlı kadın”ın kötü büyüü yeraltı dünyasına göndermek için yaptığı bir ritüel de karşı büyüye örnektir. Bu amaçla büyücülerini temsil eden kilden kadın ve erkek figürleri yapılmıştır. Bunlara üzerinde diller taşıyan kilden yapılmış bir eşek de eşlik etmektedir. Ritüel esnasında ise “yaşlı kadın” “büyüyü yapanlar adına (ki ritüelde onları temsilen kilden figürler yapılmıştır)” büyüünün kaldırılması için şöyle söyler: “Gel, yaptığımızı bize geri ver.” Nihayetinde büyücülerin figürleri ve ritüelde kullanılan diğer bütün objeler şehirden uzak bir yerde yakılır ve yeraltı dünyasına gönderilirdi:

“Arzawalı kadın Alli şöyle (der): Eğer bir adam büyülenmişse şöyle yaparım: ‘5 adet kilden figürün, ikisi erkektir, kursa’yı taşırlar ve diller onu içindedir, 3 kadın, kureşşar giysilidir. Kilden bir kap kilden dillerle doludur. Kilden bir eşek onu taşır, kürek, kilden bir tırmık, 3 adet kilden küçük kap ve 3 adet kapağı herhangi bir yere aynı şekilde yerleştirir.’”¹²¹

Hititçe ritüel metinlerin birçoğu da aynı şekilde “büyülenmiş olmak, büyüünün olumsuz etkisinden kurtulmak, büyüü uzaklaştırmak, büyüü

¹¹⁹ KBo 15.25 Rs. 28-29.

¹²⁰ CTH 780, KUB 17.27 Öy. II. 28'- 34', Reyhan, 2003b, 141.

¹²¹ CTH 402.A K Bo 12.6 + KBo 12.127 + KUB 24.9 Öy. I 1-8, Schwemer, 2011, 445.

yeraltına/kara toprağa göndermek, büyüü bozmak/çözmek, büyüün üzerine tükürmek ...gibi” kötü büyüü uzaklaştırmak için gösterilmiş çabalarla doludur. Büyüden korumak, büyü yapılan kişiyi arındırmak büyücünün hem vazifesi hem de büyü konusundaki yeteneğinin bir göstergesidir. Koruma amaçlı yapılan ritüelde, ritüel icracısının büyü kabiliyetini tanımlarken kullandığı ifadeler, bu özelliklerinin toplumda gördüğü tevecühün bir yansıması olarak gözükmetedir:

“(Yaşlı kadın şöyle der):’(Büyücünün) büyüülü sözlerini yendim. Büyü [daha üstün]dü. Benim (büyüülü) sözlerim (onu) yendi. Ben karşı büyüü iki defa fırlattım, [ ]ben onların üzerine tükürdüm ve ben onları [ayaklarım] altında teptim. Ve eşek onların üzerine işesin, bir sığır üzerlerine dışkılansın, üzerine yürüyen kişinin üzerine devamlı olarak tükürsün. Büyücünün [ ] sözü tükürülmüş.’ Ve sonra yaşlı kadın bir defa tükürür. Bin tanrı o büyücüü lanetlesin, yer ve gök lanetlesin.”¹²²

Büyüü etkisiz hale getirmek için düzenlenen ritüeller ya da ritüeller içinde bu amaç için yapılan uygulamalar oldukça fazladır¹²³ ve bu tavır, büyüü bertaraf eden büyücünün kara büyü yapan büyücüye karşı duruşu ve başarısının kabulü anlamı taşır.

Sonuç

Büyü, işlevi gereği Eskiçağ coğrafyasında antik uygarlıkların toplumsal yapılarında önemli bir kültür ögesi, bir çeşit bilgi sistemi, farklı kültürleri temsil eden toplumların günlük ve dinsel yaşantılarına ait bir birikimi temsil eder. Antik ya da modern her toplumda bilgi sistemleri birbirleriyle ilişki içindedir. Büyünün diğer toplumsal bilgi sistemlerinden olan “din ve bilim” ile ilişkisinde genel kanı aşağıdaki gibidir:

“Bilim, nesnel ve doğrulanabilir bilgi üretir, deney temellidir; din, tanrıya tapınma ile ilgili bütün uygulamaları kapsar; büyü, din (doğüstü güçlerle olan münasebet) ile bilimin (deney temelli gözlemler) ortak ürünüdür.”¹²⁴

Büyü kimi zaman bilimin ilkel hali olarak yorumlansa da bilim her bir sonucun tek bir nedeni olduğunu doğrulamak için deneyle ilerleyen bir alandır. Büyü ise nedenleri çoğaltma eğilimindedir. Yani tek bir büyü içinde birden çok olası neden sıralanabilmektedir. Örneğin, *bir hastalığın nedeni*, bir tanrının öfkesi, bir büyücünün yaptığı kara büyü veya kötü güçler ise *büyü*; öfkelenmiş bir tanrı ise *din*'dir. Dinin ilgi alanında bir topluluk adma

¹²² KUB 17.27 III 8-18 Goetze, 1969, 347 vd.

¹²³ Kıymet, 2017, 400-412.

¹²⁴ Schwemer, 2011, 419.

gerçekleştirilen düzenli ritüeller bulunurken, büyü esas olarak kriz zamanlarında bireylerin rahatlaması için icra edilen etkinliklerdir.¹²⁵

Belirli bir sorunu çözmeyi amaçlayan büyü ile tek başına bir amaç olan dinin icracıları, sorumlu oldukları alanda gerçekleştirdikleri uygulamalarla mesleki farklılık göstermektedirler.

Aynı doğaüstü varlıkların hem büyüünün hem de dinin bir parçası olduğu düşüncesinden hareketle, büyücülüğün ve rahipliğin birbirine rakip meslekler olduğu kabul edilmiş ve bu düşünceyle, bir müşteri grubuna sahip olan büyücülerden herhangi bir ahlaki otoriteyi uygulamaları beklenmemektedir. Bu özellik, büyücülerin rahiplerden ayırt edilebilir yanlarıdır.

Bütün Eskiçağ toplumlarında büyü ritüelleri, hem korkunun nedeni (kara büyü), hem de bu korkuyu ortadan kaldıracak çözüm (ak büyü) olarak görülmektedir. Eskiçağ dünyasından kaydedilmiş ritüellerin çoğu, belli durumlarda bireylerin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak tasarlanmıştır. Bir kişinin hayatının her evresinde, onu koruyan, kötü güçleri ondan uzak tutan, yanlış giden şeyleri düzeltmeyi amaçlayan bu ritüeller, sıradan insanların zihinsel algılayış ve yaşam tarzlarına ilişkin bir bakış sağlaması bakımından da önemlidir.

Kaynakça ve Kısaltmalar

Alp, Sedat, *Hitit Çağında Anadolu: Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Tübitak Yayınları, Ankara 2011.

ANET: Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, Princeton.

AOAT: Alter Orient und Altes Testament: Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alten Orients und des Alten Testaments, Kavelaer/Neukirchen-Vluyn - Münster 1968vd.

Arsebük, Güven, *İnsan ve Evrim*, Ege Yayınları, İstanbul, 1995.

Arslandaş, Yüksel, "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı:2, s.2014, 319-343.

Aydemir, Leyla, "Eski Yunan ve Roma Dünyasında Şifacı Tanrıçalar ve Şifacı Kadınlar Arasındaki İlişki", *Anadolu Araştırmaları (AnAr)* 22, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2019, s.55-74.

Bauman, Richard A., *Crime & Punishment in Ancient Rome*, New York, 1996.

---

¹²⁵ Pinch, 1994, 14-16.

- Black, Jeremy - Green, Anyhony, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü*, (Haz. Necdet Hasgül), Aram Yayıncılık, 2003, İstanbul.
- BMECCJ: Bulletin of the Middle Eastern Culture Center in Japan – Wiesbaden 1984vd.
- CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago – Chicago 1956vd.
- Choat, Malcolm - Gardner, Iain, *A Coptic Handbook of Ritual Power* (The Macquarie Papyri) (Coptic and English Edition), Turnhout, Belgium, 2014.
- CTH: Laroche, E., 1971, Catalogue des Textes Hittites, Paris.
- Dinçol, M. Ali, “Aşhella Ritüeli (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bakış”, *Bellekten* XLI, 1985, s.23-35.
- DLL: Laroche, E., 1959, Dictionnaire de la louvite Paris.
- Erol, Hakan, “Anadolu’nun İlk Yazılı Belgelerinde Büyü ve Kehanet”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54, 2, 2014, s.38-48.
- Falkenstein, Adam, Falkenstein, *Die Haupttypen der Sumerischen Beschwörung: Literarisch Untersucht*, Leipzig, 1931.
- Frazer, James, *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökleri*, (Cilt II), (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, İstanbul, 1992.
- Friedrich, Johannes, ”Reinheitsvorschriften für den hethitischen König, Altorientalische Studien” *MAOG* 4, 1928/29, s.46-58.
- HW: Friedrich J., 1952, *Hethitisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Goetze, Albrecht, “Hittite Rituals, Incantations and Description of Festival, Ritual before Battle”, *ANET*, (3. Baskı), (Ed. J. B. Pritchard) Princeton University Press, 1969, s.354-355.
- Gökay, Kutalmış – Kadioğlu, Musa, “Antik Yunan ve Roma Dönemlerinde Büyü ve Büyücülük”, *Elementerleş Anadolu’da Büyü ve İnanışlar*, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.36-45.
- Haas, Volkert, “Magie und Zauberei B. Bei den Hethitern” *RIA* 7, 1987-1990, s.234-255.
- Hart, George, *Mısır Mitleri*, (Çev. Mehmet Sait Türk), Ankara, 2010.
- Hoppál, Mihály, *Şamanlar ve Semboller, Kaya Resimleri Göstergebilim*, (Çev. Fatih Sel), (5. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Hornung, Erik, *Mısır Bilimine Giriş*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul, 2004.
- İmparati, Fiorella, *Hitit Yasaları*, İtalyan Kültür Heyeti, (Çev. E. Özbayoğlu), Ankara.

- İnan, Afet, *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XII. Dizi, Ankara, 1992.
- KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig, Berlin.
- Kıymet, Kurtuluş, "Hititlerde Karşı Büyü", *3rd International Conference on the Changing World and Social Research (ICWSR)*, s.400-412.
- Kramer, Samuel N., *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, İstanbul 2000.
- KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin.
- Kümmel, Hans M., *Ersatzrituale für den hethitischen König*, *StBoT* 3, Wiesbaden, 1967.
- Lambert, Wilfred G., *Babylonian Wisdom Literature*, Oxford, 1960.
- Laroche, Emmanuel, *Glossaire de la Langue Hourrite (GLH)*, (A-L), RHA XXXIV, Paris, 1976.
- Mandacı, Ebru, "Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya Toplumlarında Büyü ve Büyücülük", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.217-232.
- MAOG: Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft, Leipzig.
- Miller, Jared L., "Practice and Perception of Black Magic among the Hittites", *Altorientalische Forschungen*, Akademie Verlag, 37, 2010, s.167-185.
- Miller, Jared L., *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*, *Society of Biblical Literature, Writing from the Ancient World*, (Ed. M.Giorgieri), Atlanta, 2013.
- Mithen, Steven, *Aklın Tarihöncesi*, (Çev. İrem Kutluk), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- Murat, Leyla, *Kizzuwatnalı Rahip Ammihatna'ya Ait Bir Ritüel Metin (CTH 471)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.
- Murat, Leyla, "Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri" *Archivum Anatolicum, (Anadolu Arşivleri)* Cilt VI, Sayı 2, 2003, s.89-109.
- Qates, Joan, *Babil*, (Çev. Fatma Çizmeli), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2004.
- Otten Henrich, *Die Apologie Hattuşiliş III. Das Bild der Überlieferung*, *StBoT* 24, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1981.
- Pinch, Geraldine, *Magic in Ancient Egypt*, London 1994.
- Reyhan, Esmâ, "Hitit Toplumunda "Öldürme" Eylemi Üzerine Bir İnceleme", (17. Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül), *Kongre Bildiri Kitabı*, 1. Cilt, Eski Anadolu Uygarlıkları, 2018, s.66-99.

- Reyhan, Esmâ, *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim, Direktif, Yemin ve Sadakat*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2017.
- Reyhan, Esmâ, "Hitit Arşivlerinde Kizzuwatna Kökenli Tanrıları Çağırma Ritüelleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt:35, Sayı:60, 2016, s.1-38.
- Reyhan, Esmâ, "Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme", *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)* Cilt:6, Sayı:2, 2003b, s.111-142.
- Reyhan, Esmâ, "Kizzuwatnalı Maštigga'ya Ait Ritüel Metinler Üzerine", *Archivum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)*, Cilt:6, Sayı:1, 2003a, s.165-196.
- Reyhan, Esmâ, *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatnalı Kadın Maštigga'ya Ait Ritüel Metinler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.
- RHA: Revue Hittite et Asianique, Paris.
- RIA: Reallexikon der Assyriologie, Berlin/Leipzig.
- Schmidt Klaus, *Göbekli Tepe*, Rüstem Aslan (Çev.), İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.
- Schwemer, Daniel, "Magic Rituals: Conceptualization on Performance", *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*, 2011, s.418-442.
- STBoT: Studien zu den Boğazköy-Texten.
- Süel, Aygül – Süel, Mustafa, "Şapinuwa: Hitit Devleti'nin Başka Bir Başkenti", *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, 2013, s.178-193.
- Süel, Aygül – Süel, Mustafa, "Başkent Şapinuwa: Hitit Dünyasındaki Yeri ve Önemi", *I. Çorum Kazı ve Araştırmalar Sempozyumu*, 2011, s.93-100.
- Szabó, G. Frantz, *Ein Hethitisches Entsühnungsritual für das Königspaar Tuthaliia und Nikalmati*, THeth I, Carl Winter, Heidelberg, 1971.
- THeth: Texte der Hethiter, Heidelberg.
- Tosun, Mevrure – Yalvaç, Kadriye, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi – Saduqa Fermanı*, (2. Baskı), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, Ankara, 1989.
- Türkan, Ahmet, "Antik Dünyada Büyü ve Büyü Ritüelleri", *Aktüel Arkeoloji*, Sayı: 62, 2018, s.104-115.
- Ünal, Ahmet, "The Role of Magic in the Ancient Anatolian Religions According to the Cuneiform Texts from Boğazköy-Hattuša, Essays on Anatolian Studies in the Second Millennium B.C.", *BMECCJ* 3, 1988, s.52-85.
- Ünal, Ahmet, "Hititlerde Büyücülük" *Aktüel Arkeoloji*, Sayı: 22, 2011, s.40-53.
- Haas, Volkert. – Wilhelm, Gernot, *Hurritische und Luwische Riten aus Kizzuwatna, Hurritologische Studien I*, Alter Orient und Altes Testament Sonderreihe (AOATS) III, Neukirchen-Vluyn, 1974.

Yalçınkaya, Işın, “Taş Devirleri Sanatında Teknik ve Stil, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 1979, s. 67-82.

Yıldırım, Nurgül, “Eski Mezopotamya ve Anadolu’da Uğursuzluk İnancı ve Bununla İlgili Büyü Ritüelleri”, *History Studies, International Journal of History*, Volume 7, Issue 1, 2015, s.239-248.

Yıldırım, Nurgül, “Anadolu’da Bulunan Yeni Asurca Belgeler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 29, Sayı 48, 2010, s.119-135.

<https://ozhanoturk.com/2021/01/15/antik-yunan-ve-romada-buyu/>